

**FENÂYÎ EHL-İ CENNET EFENDİ, “TECELLİYYÂT” ADLI
ARAPÇA ESERİ VE TECCELLİYYÂT’A HASAN RIZÂYÎ EL-
AKSARÂYÎ TARAFINDAN YAPILAN MANZÛM-MENSÛR
TÛRKÇE TERCÛME/ŞERH ÜZERİNE***

*Kenan ERDOĞAN***

*Hasan CANKURT****

ÖZET

“Cennet Mehmed Efendi”, “Ehl-i Cennet Efendi”, “Fenâyi Ehl-i Cennet Efendi” ve “Fenâyi Mehmed Efendi” gibi isimlerle anılan Fenâyi; Aziz Mahmud Hüdâyî’nin Anadolu halifelerinden olup Celvetî tarikatının Hüdâyî yolunda giden en gür sesli simalarından birisidir. Hüdâyî’den ve Yunus Emre’den ilham alarak kaleme aldığı ilahi formundaki şiirler ağırlıklı olmak üzere oluşturduğu Divân’ı, ilmî yönünün ağır bastığı vaazları ve yine Hüdâyî’nin başlattığı “Tecelliyât” kaleme alma geleneğinin bir tezahürü olarak telakki edilebilecek Tecelliyât’ı ile mutasavvıf şairler içerisinde anılmaya değer şahsiyetlerdendir. Devrinde, Celvetî ekolünün Hüdâyî’den sonra en etkili isimlerinden olan Ehl-i Cennet Efendi’nin devrin en muteber dillerinden Arapça ve Farsça’yı iyi derecede bildiği anlaşılmaktadır. Bazı araştırmacılar tarafından müridlerince yazılıp kendisine atfedildiği de belirtilen Arapça Tecelliyât’ı; Fenâyi Efendi’nin yaşadığı manevî halleri, rüyaları ve ilhamları konu edinmektedir. Fenâyi’nin yaşadığı bu birtakım rûhî tecrübeleri müridleriyle paylaşmasındaki veya paylaşımın ona atfedilmesindeki amacın; Celvetî sûfîlerini şevk ü iştiyaka ve cezbeyle getirip coşturmak, onları yaşadıkları manevî gerilimle Celvetî yoluna ve her şeyden önce İslâm’a bağlamak olduğu düşünülebilir. Bir tarikat pirinin yaşadığı fevkalâdelikleri nazara vermesi, alanın uzmanları tarafından bir tahdis-i ni’met, yani ilâhî nimetlere şükürün bir göstergesi olarak nitelendirilmekte ve tevazudan verilmiş bir taviz olarak görülmemesi gerektiği belirtilmektedir. Üzerinde durulan eser, yine bir Celvetî olan Rızâyî-i Aksarâyî tarafından tercüme edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Fenâyi, Hüdâyî, Tecelliyât, Rızâyî.

* Bu makale Crosscheck sistemi tarafından taranmış ve bu sistem sonuçlarına göre orijinal bir makale olduğu tespit edilmiştir.

** Prof. Dr. Celal Bayar Üniversitesi, Eski Türk Edebiyatı, El-mek: kegan@yandex.com

*** Öğrenci-YL, Celal Bayar Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Eski Türk Edebiyatı, El-mek: cankurt_hasan@hotmail.com

**DECENT FELLOW FENÂYÎ EHL-İ CENNET, “TECELLİYYÂT”
NAMED ARABIC LITERARY WORK AND VERSE-ARTICLE
TURKISH TRANSLATION-ON COMMENTARY WAS DONE BY
HASAN RIZÂYÎ EL-AKSARÂYÎ TO “TECELLİYYÂT”**

ABSTRACT

Fenâyî who is called Decent Fellow Cennet Mehmed, Decent Fellow Ehl-i Cennet, Decent Fellow Fenâyî Ehl-i Cennet and Decent Fellow Fenâyî Mehmed is one of Anatolia caliphs of Dear Mahmud Hüdâyî and is one of the most stentorian voice faces on the way of Hüdâyî in Celvetî religius order. His divân which is inspired by Yunus Emre and Hüdâyî consigned to writing and it is mostly formed with chant verse, exhortations which is mostly scientific and again he is one of the people which worth to cite in mystic poets with Tecelliyyât which is a result of opinion is the custom of Tecelliyyât consign to writing begins with Hüdâyî. In his term Decent Fellow Ehl-i Cennet who is the one of the most effective names after Hüdâyî in Celvetî school. It is understood that Hüdâyî knows Arabic and Persian well. It is specified that Arabic Tecelliyyât which was written by some researches with his follower and despatched to him is about interior attitudes of Decent Fellow Fenâyî, dreams and inspirations. It is thought that the aim of the sharing some psychological experiences with his followers or the aim of this sharing despatch to him is that it motivates Celvetî mystics and with rapturing elate them, join them the way of Celvetî which they lived in pyschological tension and above all, join Islam. A religius order spiritual guide make allowence for extraordinary things which lived, a praise by experts in their field, in other words it is qualified an indicator of praise to chant benefaction and it is specified that it isnt seen like a concession from to be given modesty. Again this literary work was translated by Rızâyî-i Aksarâyî who is Celvetî .

Key Words: Fenâyî, Hüdâyî, Tecelliyyât, Rızâyî.

GİRİŞ

Sevenleri ve bağlıları arasında “Ehl-i Cennet Efendi” olarak bilinen ve şiirlerinde “Fenâyî” mahlasını kullanan Fenâyî Ehl-i Cennet Mehmed Efendi, Celvetî tarikatının Aziz Mahmûd Hüdâyî’den sonra en çok tanınan mutasavvıflarındandır. Tasavvûfî neşenin çok rahat bir şekilde görüldüğü ilahi formundaki manzûmelerinde şeyhi ve pîri Azîz Mahmud Hüdâyî’nin etkisinde kaldığı, şeyhinin vasıtasıyla dolaylı olarak ve bazen de doğrudan Yunus Emre’den ilham aldığı anlaşılmaktadır. Bahis konusu mutasavvıflardan mülhem olarak kaleme aldığı ilahileri ağırlıklı olmak üzere oluşturduğu Dîvân’ı, ilmî yönünün güçlü olduğuna ve medrese tedrisinden geçtiğine delalet eden vaazları ve yine Hüdâyî’nin öncülük ettiği “tecelliyyât” kaleme alma veya “vakı’a” yazma geleneğinin en canlı örneklerinden olan Tecelliyyât’ı ile mutasavvıf şairler içerisinde ismi zikredilmeye ve üzerinde durulmaya değer şahsiyetlerdendir. Mutasavvıf kimliğinden hiç ödün vermeyen, devrinin aranan ve ilgiyle dinlenen vaizlerinden olan Fenâyî Efendi’nin devrin en muteber dillerinden Arapça ve Farsça’yı iyi derecede bildiği anlaşılmaktadır. Bazı araştırmacılar tarafından müridlerince yazılıp kendisine atfedildiği de belirtilen Arapça Tecelliyyât’ı; Fenâyî Efendi’nin yaşadığı manevî halleri, rüyaları ve ilhamları konu edinmektedir. Fenâyî’nin yaşadığı bu birtakım rûhî tecrübeleri müridleriyle paylaşmasındaki veya paylaşımın ona atfedilmesindeki

Turkish Studies

*International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013*

amacın; Celvetî sûflerini aşka ve cezbeyle getirip coşturmak, onları yaşadıkları manevî gerilimle Celvetî yoluna ve her şeyden önce İslâm'a bağlamak olduğu düşünülebilir. Bir tarikat pirinin yaşadığı fevkalâdelikleri nazara vermesi, alanın uzmanları tarafından bir tahdis-i ni'met, yani ilâhî nimetlere şükürün bir göstergesi olarak nitelendirilmekte ve tevazudan verilmiş bir taviz olarak görülmemesi gerektiği belirtilmektedir. Üzerinde durulan eser, Celvetî sûflerinden olan Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî tarafından tercüme/şerh edilmiştir.

I.Fenâyî Ehl-i Cennet Efendi

A) Hayatı

Ehl-i Cennet¹ Efendi, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halifelerindendir. Celvetî tarikatının en çok bilinen şahsiyetlerinden biri olan şairin doğum tarihi hakkında kesin bilgiler bulunmamaktadır. Biyografik ve bibliyografik kaynaklar üzerinde araştırmalar yaparak Fenâyî Efendi hakkında en derli toplu çalışmaları yapan araştırmacılar Alim Yıldız² ve Abdullah Aydın³'dir. Her iki araştırmacı da şairin divanı üzerinde akademik çalışmalar yapmışlardır. Alim Yıldız, 25 Cemâziye'l-âhir 1075/ 12 Ocak 1665 yılında 90 yaşında vefat etmesinden hareketle, kesin olmamakla beraber şairin, miladi 1577 yılında doğduğu sonucuna⁴ varırken; Abdullah Aydın: "H. 1075/M.1664'te öldüğü dikkate alındığında H.938/M.1574 yılında doğduğu söylenebilir." ifadeleriyle çıkarımlarını belirtmektedir. Tophane'de doğduğu belirtilen şairin babasının adı İshak'tır. *Osmanlı Müellifleri*⁵, *Tuhfe-i Nâilî*⁶ ve *Sefîne-i Evliyâ*⁷ gibi kaynaklarda bu bilgiler tekrar edilmekte Celvetî meşâyihinin büyüklerinden olduğu belirtilmektedir. *Mecelletü'n-Nisâb*⁸'de Fenâyî Efendi'nin Cennet lakabıyla maruf olduğu dile getirilmekte, Şeyh Mehmedü'l- Celvetî ismiyle zikredilmekte, Şeyh Mahmüdü'l-Hüdâyî'nin halifelerinden olduğu, salı günü 1075 yılında - "Bereket-i Cennet" ebcedi- vefat ettiği söylenmektedir. Müstakimzâde, 342a'da Ced Hasan

¹ Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî, bu çalışmamızda ele alacağımız Teceliyyât-ı Ehl-i Cennet Efendi'nin Manzûm Şerhi'nde Fenâyî Efendi'ye "Ehl-i Cennet" lakabını şeyhi Aziz Mahmud Hüdâyî'nin verdiğini belirtmektedir:

"Üsküdarî Hazret-i Mahmüd Efendinün müdâm
Türbesün eyler ziyâret dâ'imâ her hâs u 'âm

İşbu sâhib-merkada idüp nazar dimişdür ol
Yâ Mehmed Ehl-i Cennetsün saña müjde tamâm"

Rızâyî, **Teceliyyât-ı Ehl-i Cennet Efendi'nin Nazmen** Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü, Nr.3347, 158a.

² *Şerhi*, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü, Nr.3347, 157b.

³ Alim Yıldız, **Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı**, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 2010.

⁴ Abdullah Aydın, **Üsküdarlı Fenâyî Cennet Mehmet Efendi ve Dîvânı**, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2004.

⁵ Yıldız, *age*, s.18.

⁶ "Meşâyih-i Celvetiyye kibârından bir zât olup Tophâne'lidir. Hazret-i Pîr'den sonra âsitâne-i Hüdâyî'ye seccâde-nişin olanların üçüncüsüdür. Ve zamân-ı Hazret-i Pîr'de bir müddet 'asâdârlık hizmetinde bulunmuştur." Bursalı Mehmet Tahîr, **Osmanlı Müellifleri**, Hazırlayanlar: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, **Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmed Remzî Akyürek Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi**, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2009, C.1, s.54.

⁷ Nail Tuman, "652. Cennet veya Fenâyî" madde başlığı altında şairin baba adını, nereli olduğunu ve ne zaman vefat ettiğini belirterek; Nazmî'nin ölümüne düştüğü tarihi ve Divan'ının hangi kütüphanelerde kayıtlı olduğu bilgisini vermekte, eserlerini sıralamaktadır. "Şeyh Mehmed Fenâyî Efendi, Tophâneli Kâtib İshak Çelebinin oğludur, İstanbullu, Hüdâyî Tekyesi şeyhi, vefâtı 23 Cemâziye'l-evvel 1075/ milâdî 1664, Şeyh Mehmed Nazmînin: Nazmî du'â ile didi târih-i fevtini/Cennet Efendiye ola dâr-ı cinân mekân, beyti vefâtına târihdir. ..." Fatih Yıldırım, **Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî'si- İnceleme-Metin-İndeks Sayfa 101-200**, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Sadık Erdem, Balıkesir 2009, s.166.

⁸ "Cennet Muhammed Efendi", "Muhammed Fenâî Cennet Efendi"; İsmail Hakkı hazretlerinin beyânına göre, "Ehl-i Cennet Efendi" diye tanınmıştır. Kibâr-ı meşâyih-i Celvetiyye'den muhterem bir zâttır. Tophânelidir. Hz. Pîr'den sonra seccâde-nişin olanların üçüncüsüdür. Pederinin ismi İshak'tır ki, Hz. Pîr'in asâ-dârı idi. İnbâet ve hilâfeti Hz. Pîr'dendir." Osmânzâde Hüseyin Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, Hazırlayanlar: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, C.3, s.38.

⁹ Müstakim-zâde Süleyman Sa'deddîn Efendi, **Mecelletü'n-Nisâb**, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000, 174a, 342a.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Efendi⁹'nin halifelerinden Mehmed Fenâyî¹⁰ (Duhan hakkında risale yazmış, Mecelle-i Fenâyî ismiyle bilinen eseri vardır.)'yi ele alırken Ehl-i Cennet Efendi'den tekrar söz eder. Babasının İshak adında bir katip olduğunu dile getirir. Hüdâyî'nin halifelerinden olduğunu söyler. Şeyhinden sonra şeyh olduğunu, 1075 cemaziyye'l-evveli(cemâdi'l-'ulâ)nde vefat ettiğini dile getirmektedir. Aynı sayfada Odabaşı Şeyhi Mustafa Fenâyî Efendi'den de bahseder¹¹. Bu şahıs Yakub Avfî¹²'nin babasıdır. 1115(1703)'te vefat etmiştir.

Verilen bilgiler, Fenâyî ismiyle bilinen başka şairlerin de olduğu gerçeğini teyit etmektedir. Nitekim Alim Yıldız, bu mahlası kullanan sekiz şair bulunduğunu belirtmekte¹³, klasik bazı biyografik eserlerde ve kütüphane kayıtlarımızda bu bağlamda değerlendirilecek birtakım hataların¹⁴ yapıldığını, bunların tespitleri dahilinde olduğunu dile getirmektedir. Bağdatlı İsmail Paşa, "Cennet er-Rûmî" ismiyle Fenâyî Efendi'den bahsederken, "eş-Şeyh Mehmed bin 'Abdu'llâh el-Kostantinî er-Rûmî el-Celvetî" şekliyle zikretmekte babasının isminin "Abdullah olduğunu belirtmekte; Hüdâyî hânkâhının şeyhlerinden biri olduğunu, "Cennet" ismiyle mülâkkab bulunduğunu, "Fenâyî" mahlasıyla tahallus buyurduğunu, hicri 1075 (m.1664) 'te vefat ettiğini zikretmektedir¹⁵. Her ne kadar Bağdatlı, babasının isminin "Abdullah" olduğunu söz konusu etse de kaynakların çoğu babasının "İshak" adında kalem erbabından birisi olduğu noktasında görüş birliği içerisindedirler.

Şair, yukarıda ismi zikredilen babası İshak Efendi gibi kalemiyle geçimini kazanırken yani katiplikle iştigal ederken, kardeşi Ahmed Çelebi aracılığıyla Hüdâyî'yle tanışmış, müridi olmuş ve hizmetine girmiştir. Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin bizzat kendisinden tövbe ve inabe alan şairin,

⁹ "Ümmî Sinân-zâde diye meşhûrdur. Ümmî Sinân hazretlerinin kerîmesi Âbide Bânu Hatun'un kerîmesi Hatice Hatun'un oğludur. Kerîme-i Pîr, Âbide-i müşârûnileyhânın dâmâd-ı muhteremi Şeyh Arab Muhammed Efendi'nin mahdûmudur. ... Hakîkî-zâde Şeyh Osmân Efendi yanında medfûn Eğrikapılı Çukadar Şeyh Muhammed Efendi'den tecdîd-i bey'at ve ondan sonra Muîd-zâde'den tekâmîl-i tarikat eyleyip 1023/1614 senesinde Ümmî Sinân hazretlerine mensûb Şehremîni'ndeki hânkâh-ı şerifte pederi yerine şeyh olmuş idi." Vassâf, age, C.4, s.275-276. Ayrıntılı bilgiler için bkz. Necdet Yılmaz, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Sûfiler, Devlet ve Ulemâ**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.141-145.

¹⁰ "Ümmî Sinân-zâde Hasan Efendi halifesidir. 'Halvetî' tahallus eylemiştir. İstanbul'da Akbaba Muhammed Efendi Mescidi kurbundaki hânesinde zikir edermiş. 'Mürşîd-i tasnîm' terkîbinin delâlet ettiği 1140(1728)'ta irtihâl eylemiştir. Müstakîl türbesi varmış. Vefeyât-nâme'nin beyânına göre ba'zı âsârı varmış." Vassâf, age, C.4, s.278. Ayrıca bkz. Necdet Yılmaz, age, s.147-148.

¹¹ Burada söz edilen şair "Şumnu'da doğmuş, namı Mustafa olan, Beşiktaş'a yakın medfun Yahya Efendi evladından Emetullah Kadını nikah ile alıp türbe civarında sakin olan, Şeyh Yahya Efendi'nin ruhaniyetinden feyz-yâb olan tarik-i Halvetiyyeden Şeyh Selami Efendi'nin himmetine teşebbüs edip, Şeyh Yahya Efendi türbesi civarında zâviye inşa edip Odabaşı Şeyhi ismi ile meşhur olan Fenâyî Efendi'dir. 1115 senesinde tekkesinde vefat etmiştir." Pervin Çapan, **Mustafa Safâyî Efendi, Tezkire-i Safâyî (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'id-i Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks**, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005, s.479-480.

¹² "Şeyh Mustafa Fenâî Efendi-zâdedir. Şeyh Osmân Efendi'ye dâmâd olmuştu. Âlim, fâzıl bir insân-i kâmil olup, Osmân Efendi'den sonra âsitâne-i Pîr'de hîdmet-i meşîhatı der-uhde eylemiş ve dokuz sene mesned-nişîn-i reşâdet olmuştu. Bir iki sene kadar selâtin kürsî şeyhliği vardır. 'Tâ'yîn-i râhat' terkîbi vechile 1149 (1736) senesinde azm-i gülşen-sarây-i cinân eylemiştir. Karacaahmed Türbesi civarında vâlideyni yakınında gunûde-i hâk-ı gufrândır." Vassâf, age, C.3, s.44.

¹³ "Fenâyî mahlası da sekiz ayrı şair tarafından kullanılan mahlaslardan biridir. Bu mahlası kullanan şairler; Sehi Bey, Latîfî ve Gelibolulu Mustafa Âlî'nin Fatih döneminde yaşadığını bildirdikleri yoksul bir şair olan Fenâyî (XV. yy.), Lazkiye (Denizli) şeyhi Fânî Dede'nin oğlu Fenâyî Dede (ö. 1519), Celvetî şeyhlerinden Fenâyî Cennet Efendi (ö. 1665), Gülşenî şeyhlerinden Kastamonulu La'lî Mehmed Fenâyî (ö. 1701), "Odabaşı Şeyhi" olarak bilinen Şumnu Fenâyî Mustafa Efendi (ö.1703), Ümmî Sinan-zâde Ced Hasan Efendi'nin halifelerinden Mehmed Fenâyî (ö. 1727), Celvetiyye tarikatının Fenâiyye kolunun kurucusu Kütahyalı Fenâyî Ali Efendi (ö. 1745) ve sadece Ahdî tezkiresinde yer alan, ne zaman yaşadığı hakkında bilgi bulunmayan Manisalı Fenâyî Çelebi'dir." Alim Yıldız, "Divan Edebiyatında Fenâyî Mahlaslı Şairler", **Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, C: VII/1 (2003), s.345-346.

¹⁴ Yıldız, **Fenâyî Cennet Efendi Divânı**, s.34.

¹⁵ Bağdatlı İsmail Paşa, **Hediyyetü'l-'Ârifîn, Esmâü'l-Müellifîn ve Âsârü'l-Musannifîn**, tashih: Mahmud Kemal İnal-Avni Aktuç, Maarif Basımevi, İstanbul 1955, C.2, s.290

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Hüdâyî'nin yanı başında on yedi yıl asâdârlık yaptığı belirtilmektedir¹⁶. "Bu on yedi yıllık hizmetten sonra şeyhi tarafından Simav'a halife olarak gönderilmek istenince affını talep etmiş ve bunun üzerine Hüdâyî: 'Ben ümmî bir adamım. Senden hazır bulunan kullarına faydalı olan şeyi bana ilham etmeni istiyorum (Yâ Rab)' anlamındaki duayı Fenâyî'ye öğreterek irşad vazifesine başlamadan önce bu duayı okumasını istemiştir. Bu telkinden sonra Simav'a giderek irşad görevine başlayan Fenâyî'nin ne zaman tarikata intisap ettiği, hangi tarihte Simav'a gittiği ve dolayısıyla orada ne kadar kaldığı belli değildir."¹⁷ Ele aldığımız Tecelliyyât-ı Ehl-i Cennet Efendi Şerhi'ni yapan Hasan Rızâyî-i Aksarâyî¹⁸, 159a'da derkenarda Fenâyî Efendi'nin Kütahya-Emet'te halife bulunduğunu, 'Emed nâm kasaba'nın vatan-ı aslîsi yani memleketi olduğunu dile getirmektedir. Rızâyî'nin beyanına göre şair orada halifeyken Lazkiye¹⁹'de Hüdâyî'nin diğer halifesi Arnavud Şeyh Firdevs Mustafa Efendi²⁰yle görüşmüştür. Müellif, burada şaire ait bir müfredi²¹ vermekte ve şairin bu müfredini Mustafa Efendi'ye okuduğunu söylemektedir. Fenâyî Efendi'nin yakın çevresinden olan ve şeyhi Hüdâyî'nin vefatından sonra Fenâyî Efendi'ye intisap eden Rızâyî'nin verdiği bilgilerin, şairimize yakın olması hasebiyle doğru olabileceği düşünülebileceği gibi, Simav ile Emet'i karıştırması veya Simav'ın o zamanlar idarî olarak Emet'e dahil edilmesi (tersi de olabilir) de ihtimal dahilindedir. Şairin doğum yerinin Tophane olduğu birçok kaynaktan belirtilmektedir. Buradaki "vatan-ı aslî" tabirinin şeyhin halife olarak tayin ettiği yerin, şeyhe sadakatın bir göstergesi olarak vatan ittihaz edilmesinden hareketle söylenmiş olabileceği de akla gelmektedir. Hasan Kamil Yılmaz, Fenâyî Mehmed Efendi'nin şeyhinin vefatına kadar halife olarak gönderildiği Simav'da kaldığını (1038/1628), bilâhare İstanbul'a gelerek Tophane'de münzevî bir hayat yaşadığını ve Hüdâyî'nin torunu Mes'ûd Efendi²²(1067/1657)'nin yerine Hüdâyî Âsîtânesi'ne postnişîn olduğunu belirtmektedir²³. Tophane'de Orta Câmîi kürsî şeyhliği de yapmış olan Fenâyî'nin bu görevi ne zaman ifa ettiği konusu tam olarak aydınlatılmış değildir. "Simav'a gönderilmeden önce şeyhinin hizmetinde bulunduğundan dolayı, bu vaziflik görevi Hüdâyî'nin vefatından sonra olmalıdır. Bu konuda açık bir kayıt bulunmamasına karşın biz bunun Simav dönüşünden sonra olabileceğini düşünüyoruz. Halifelerinden Veli Efendi²⁴'nin de kendisinden

¹⁶ Yıldız, *age*, s.22. Aydın, *age*, s.16. Hasan Kamil Yılmaz, *Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı Eserleri Tarikatı*, Erkam Yayınları, İstanbul 2011, s.132.

¹⁷ Yıldız, *age*, s.22. Hasan Kamil Yılmaz, şairin h.1038/m.1628 yılında, yani şeyhi Hüdâyî'nin vefat ettiği tarihte bu şehirde bulunduğundan bahsetmekte ve şeyhinin ölümünden sonra İstanbul'a döndüğünü belirtmektedir. Yılmaz, *age*, s.132. Fenâyî Dîvânı'nın Milli Kütüphane Yazma Eserler nr. A 2632 kaydıyla verilen nüshasında bulunan Arapça Tecelliyyât'ın Türkçe Tercümesi'nde verilen şairin bir tecellîsinde h.1040/m.1631 yılı zikredilmektedir. Buradan hareketle şairin Hüdâyî'nin vefatından sonra da Simav'da bulunduğu anlamı çıkarılmaktadır. *Fenâyî Dîvânı*, 4a.

¹⁸ "Künyesinden de anlaşılacağı üzere Hasan Rızâyî, Aksaray'da 1599 yılında dünyaya gelmiştir. Bu konuda incelediğimiz kaynaklar da birleşmektedir. Celvetî Tarikatı'na mensuptur. Hayatının sonuna kadar da Celvetî şeyh ve dervişleri kendisinin yetişmesinde büyük rol oynamıştır. Aziz Mahmud Hüdâyî (1541-1628)'nin sadık bağlılarından. Bunu eserlerinde dile getirir." Muhittin Turan, "Hasan Rızâyî ve Kân-ı Ma'ânî İsimli Manzum Sözlüğü", *Turkish Studies-İnternational Periodical For The Languages and History of Turkish or Turkic*, Volume 7/4, Fall 2012, p.2941.

¹⁹ Lazkiye, Lazkiye veya Leodikia için bkz. Tuncer Baykara, Denizli, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi*, C.9 (1994), s.155-159; Ahmet Rifat, *Lugat-ı Tarihiye ve Coğrafiye*, İstanbul 1300, C.6, s.129. ;Nuri Akbayar, *Osmanlı Yer Adları Sözlüğü*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Basım, İstanbul 2001, s.108.

²⁰ Vassâf'ın listesini verdiği Hüdâyî halifeleri arasında ismi geçmemekte; Hasan Kamil Yılmaz, eserinde Hüdâyî halifelerinin kısaca hayatlarına değinirken bu isimde bir şahıstan söz etmemektedir. Mustafa Efendi'nin başka bir isminin olabileceği ihtimali üzerinde durulabilir.

²¹ Demdeme irişmeğe dem ehline hemdem gerek

Rûh-ı Kudsîden irişmiş İsâ-veş bir dem gerek bkz. Yıldız, *age*, 401 numaralı müfred, s.444.

²² "Hz. Pîr'in kerîme-zâdesidir. *Hadîkatü'l-Cevâmî'*nin beyânına göre inâbet ve hilâfeti Şeyh Ahmed Efendi'dendir. "İntikâlü'l-Cennât", (1067/1657) târîh-i rihletidir. Civar-ı Hz. Pîr'de âsûde-nişîn-i rahmetdir." Vassâf, *age*, C.3, s.37. Ayrıca bkz. Yılmaz, *age*, s.268.

²³ Yılmaz, *age*, s.132.

²⁴ Filibeli Celvetî şeyhi Mehmed Efendi'nin oğlu olan bu zât, Gelibolu'da Gafûrî Mehmed Efendi'nin yanında bulunmuş, İpsala halifeliği yapmış, Edirne ve Tekirdağ'da çeşitli vesilelerle görevler ifa etmiştir. Cennet Efendi'nin halifelerindedir. Bilgiler için bkz. Yıldız, *age*, s.25, Yılmaz, *age*, s.136.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

sonra aynı camide ve aynı görevde bulunması bu fikrimizi desteklemektedir. Buna göre Fenâyî, Simav'dan döndükten sonra, 1648 ile Hüdâyî dergahına şeyh olduğu 1657 yılları arasında, Tophane Orta Camii'nde vâiz olarak görev yapmıştır.²⁵ Abdullah Aydın, Sicill-i Osmânî²⁶deki bilgilerden hareketle "Orta Câmii kürsî şeyhliği" ismi yerine "Tophane İlyas Çelebi Tekkesi şeyhliği" adını kullanmaktadır²⁷. Zira, mezkûr yer (Orta Câmii), Sicill-i Osmânî'de İlyas Çelebi Câmii olarak anılmaktadır ki Alim Yıldız bu bilgiyi dipnotta vermiştir²⁸. Hem Aydın hem de Yıldız, şairin ifa ettiği kürsî şeyhliğinin Hüdâyî'nin ölümünden sonra gerçekleştiği konusunda hemfikirdirler. Şair, sekiz yıl "Celfetî şeyhliği" yapmış olup "Hazret-i Pîr'den sonra seccâde-nişîn olanların üçüncüsüdür."²⁹ Balıkesirli Muk'ad Efendi³⁰den sonra Hüdâyî'nin torunu Mesud Efendi, Mesud Efendi'den sonra da Fenâyî Ehl-i Cennet Efendi, Hüdâyî dergahında şeyhlik yapmıştır. "Şeyhlik makamında sekiz yıl bulduktan sonra 23 cümadel-evvel-Şeyhî³¹'de cümade'l-âhire- 1075/12 Aralık 1664'te vefat etmiştir."³² Alim Yıldız, vefatına düşürülen bir tarih beyitinden³³ hareketle ölüm yılının 12 Ocak 1665 Pazartesi olduğu sonucunu çıkarmaktadır³⁴. Fenâyî Cennet Efendi, Üsküdar'da Hüdâyî dergahının karşısında medfundur. Rabia Hanım isminde birisi tarafından türbe m.1870 yılında tamir ettirilmiştir. İbrahim Hakkı Konyalı, kitabede bulunan bir beyti şu şekliyle vermektedir³⁵:

Mevlevî nezri ile Şemsî didüm târîhin

Rabî'a Cennet'e yaptırdı makâm-ı 'ulyâ

Ölümüne Şeyh Nazmî Efendi tarafından düşürülen aşağıdaki tarih birçok kaynak tarafından tekrar edilmektedir³⁶:

Nazmî du'â ile didi târîh-i fevtini

Cennet Efendi'ye ola dâr-ı cinân mekân"

Şeyh Nazmî Efendi

"... Fenâyî'nin vefatı için yazılan 18 adet manzum tarih beyti bulunmaktadır."³⁷

Şairin evli olduğu, fakat çocuklarının olmadığı yönünde bilgiler mevcuttur. Eşinin, türbesinde hemen yanı başında medfun olduğu bilinmektedir. İsmail Hakkı, "evlâdının mefkûd ve

²⁵ Yıldız, *age*, s.26.

²⁶ Mehmed Süreyya, **Sicill-i Osmânî**, İstanbul 1311 (1893), C.5, s.1659.

²⁷ Aydın, *age*, s.16.

²⁸ Bkz. Yıldız, *age*, s.26.

²⁹ Vassâf, *age*, C.3, s.38.

³⁰ Hasan Kamil Yılmaz, Vassâf ve Bursalı İsmail Hakkı'nın Dizdârzâde Ahmed Efendi'yle Muk'ad Ahmed Efendi'yi karıştırdığını söylemektedir. Yılmaz, Balıkesirli bu zâtın, ilmini tamamladıktan sonra İstanbul'a gelerek Hüdâyî'ye intisap ettiğini, İstanbul Bulgurlu ve Bursa'da halifelik yaptığını, 1639'da vefat edene kadar âsitânede şeyhlik hizmetinde devam ettiğini, kötürüm olduğu için "muk'ad" ismiyle anıldığını belirtmektedir. Bkz. Yılmaz, *age*, s.131-132.

³¹ Şeyhî Mehmed Efendi, **Şakaik-ı Nu'mâniyye ve Zeyilleri Vekâyiü'l-Füdelâ**, Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, C.1, s.560.

³² Aydın, *age*, s.16.

³³ "Cemâziye'l-âhirü'n yirmi beşi
Düşenbe gicesi oldu revâna"

³⁴ Yıldız, *age*, s.27.

³⁵ İbrahim Hakkı Konyalı, **Abideleriyle ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi**, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976, C.1, s.340.

³⁶ Bkz. Bursalı Mehmet Tahir, *age*, C.1, s.54. Hafız Hüseyin Ayvansarâyî, **Vefeyât-ı Ayvansarâyî**, hazırlayan: Ramazan Ekinci, Tıbyan Yayıncılık, İzmir 2012, s.24. Vassâf, *age*, C.3, s.38. Yıldırım, *age*, s.166.

³⁷ Yıldız, *age*, s.27. Bu tarihler, onun devrindeki şöhreti kadar, sevilip sayıldığını da göstermektedir.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

silsilesinin münkatı³⁸ olduğunu söylerken; Vassâf, vefat ettiğinde “zürriyetsiz kaldığı³⁹” belirtmektedir:

“Ahmed Efendi (Muk’ad) ile Cennetî Efendi zürriyetsiz kaldıklarından âlem-i bekâya intikâllerinden sonra Zâkir-zâde Şeyh Abdullah Efendi⁴⁰ şeyh olmuştur. Her ikisi de âsitâne-i Pîr’de medfûn ve rahmet-i Hakk’a makrûndur.”

Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi’nin vefatından sonra Hüdâyî Âsitânesi’nde Gafûrî Mehmed Efendi⁴¹ şeyhlik yapmıştır.

B) Eserleri

1) Dîvân-ı İlâhiyyât

İsmail Hakkı Celvetî, meşhur Silsile-i Tarîk-i Celvetiyye adlı eserinde Hüdâyî’den sonra onun yerine geçen Muk’ad Ahmed Efendi ve Fenâyî Ehl-i Cennet Efendi’den “iki zevk ehli şahıs” olarak söz etmektedir. Bu kişilerden Ahmed Efendi’nin şair olmadığını, Fenâyî Efendi’nin ise muteber ilâhilerden müteşekkil *Dîvân*’ının olduğunu belirtmektedir⁴². *Vefeyât-ı Ayvansarâyî*⁴³, *Osmanlı Müellifleri*⁴⁴, *Sefîne*⁴⁵, *Hediyetü’l-Ârifîn*⁴⁶ ve *Tuhfe-i Nâilî*⁴⁷ gibi klasik kaynaklar, *Dîvân*’dan söz etmişler hatta eserden birtakım alıntılar yapmışlardır. *Dîvân* üzerine daha önce de belirttiğimiz gibi iki akademik çalışma yapılmış ve her ikisi de yayınlanmıştır. Abdullah Aydın ve Alim Yıldız tarafından yapılmış bu çalışmalarda eser; şekil ve muhteva açısından ele alınarak tenkitli metni hazırlanmıştır. Alim Yıldız, Fenâyî Divanı’nın yurt içindeki kütüphanelerde toplam altı adet yazma nüshasının bulunduğunu; bunlardan ikişer tanesinin Süleymaniye ve Selimağa Kütüphanesi’nde, birer tanesinin ise Yapı Kredi Bankası ve Dokuz Eylül Üniversitesi İlahiyat

³⁸ İsmail Hakkı Bursevî, *Silsile-i Tarikat-ı Celvetiyye*, İstanbul 1887 s.90.

³⁹ Vassâf, *age*, C.3, s.38.

⁴⁰ Babası Hüdâyî’nin zâkirbaşlarından Şaban Efendi’dir. Her ne kadar Hüdâyî devrinde yetişmişse de Muk’ad Ahmed Efendi’den dersini tamamlamış, Manisa’da Celvetî halifesi olarak bulunmuş, İstanbul’da Zeyrek Zaviyesi’nde şeyhlik yapmış, Kasım Çelebi Zaviyesi’nde vazife eda etmiş ve Fatih Camii vaizliği görevini ifa etmiştir. “Biçâre” mahlasıyla şiirler yazmıştır. Divanı akademik olarak incelenmiştir. Ayrıntılı bilgiler için bkz. Hasan Kamil Yılmaz, *age*, s.244-245, İsmail Hakkı, *age*, s.91, Vassâf, *age*, s.54-58, Bursalı Mehmet Tahir, *age*, C.1, s.71. Fatih Ayar, *Zâkirzâde Abdullah Biçâre’nin Divanı’nın Transkripsiyonu*, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Hüseyin Yorulmaz, Sakarya 2008.

⁴¹ “Geliboluludur. Dizdâr-zâde Muk’ad Ahmed Efendi’den ahz-ı tarikat etmiştir. Fâtih Câmi’-i şerifinde kürsî şeyhi idi. Ulemâ ve urefâdan bir zât-ı âlî-kadr olup Cennetî Efendi’den sonra âsitâne-i Hz. Pîr’de seccâde-nişin olmuştur. Âbid, hâşi’, nâsih ve mütevâzi bir rehber-i tarikat idi. Gelibolu’da neş-i tarikata me’zûn olup bi’l-âhare İstanbul’a da’vetle Zeyrek Câmi’-i şerifi meşihatı tevcih ve Üsküdar’da Vâlide-i Atîk ve İstanbul’da Süleymâniyye ve bi’l-âhare Fâtih cevâmî’-i şerifesi kürsî şeyhliğinde bulunduğu tahkik kılındı. İrtihâli 1078 Cemâziyye’l-evvelindedir (Kasım 1667).” Vassâf, *age*, C.3, s.39. “... Açınız Mahmûd Efendi rûhuna el-Fatiha (Mürşid-i kâmil Hak buldu Makâm-ı Mahmûd) mısra’larının delâleti olan 1078’de irtihâl itdi. Âsitâne-i Hüdâyî kurbında Halil Paşa Türbesi harîmine defn idildi. *Dîvânçe-i İlâhiyyât*’ı vardır.” Bursalı Mehmed Tahir, *age*, C.1, s.136.

⁴² “Seccâde-i Şeyhden sübha-gerdân-ı meşihat olanlardan ancak iki zâ’ik gelmişdür ki biri mezkûr Ahmed Efendi ve biri dahî Ehl-i Cennet Efendilerdür ki bu dahî hulefâ-ı Hüdâyî’den sâhib-mezâk bir ‘aziz-i memdûhu’l-mâfâk? idi. İkisiniñ dahî türbeleri yine ol dâ’irededir. Fe-emmâ Ehl-i Cennet Efendi Ahmed Efendi’ye nisbetle bir mikdâr ehl-i kalem idi ki ba’zı İlâhiyyât-ı mu’teberesi vardır. Ammâ Ahmed Efendi, Üftâde Efendi gibi kalem tutmamış idi ve öyle ümmî gibi gelüp gitmişdür.” İsmail Hakkı Efendi, *age*, s.90.

⁴³ “İlâhiyyâtı vardır. Ez-cümle bu güfte añlarıñ münâcâtlarındandır: Cân u dil şehriñ ezelden eyledi yagmâ-yı ‘aşk.” Ayvansarâyî, *age*, s.24. Beyit için bkz. Yıldız, *age*, 228. Gazel, s.356.

⁴⁴ “Fenâyî mahlaslı *Dîvân-ı İlâhiyyât*’ı ahvâl-ı sülûke dair *Teceliyyât* isminde risâlesi ve tefâsire müte’allik *Ta’likât*’ı vardır. “‘Aşk” redifindeki gazelinin makta’ beyti: Çünkü mevcûd nutkımış ‘âlemde ‘aşk kâ’im-makâm / Bize bildirdi Fenâyî reh-ber-i Mevlâ-yı ‘aşk” Bursalı Mehmet Tahir, *age*, C.1, s.54. Bu beyit için bkz. Yıldız, *age*, 228. Gazel, s.356.

⁴⁵ Burada, *Osmanlı Müellifleri*’nde verilen beyitin aynısı verilmiştir. Bkz. Vassâf, *age*, s.38.

⁴⁶ Bkz. Bağdatlı İsmail Paşa, *age*, C.2, s.290.

⁴⁷ “‘İşk atınıñ süvârî irişdi menziline

Lâgar har ile zâhid bekler kapuda nevbet” Nail Tuman, *age*, s.166. Beyit için bkz. Yıldız, *age*, 406 Numaralı Müfred, s.445.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Fakültesi Kütüphanesi'nde yer aldığını; yurt dışındaki kütüphanelerde herhangi bir nüshasının tespit edilemediğini belirtmektedir⁴⁸. Eser üzerinde çalışan diğer araştırmacı Abdullah Aydın ise, yedi farklı nüshadan söz etmektedir. Yazar, Süleymaniye ve Selimağa Kütüphanelerinde bulunan ve Yıldız'ın da bahis konusu ettiği ikişer adet nüshayla Yapı Kredi nüshasını vermiş, Yıldız'ın hiç bahsetmediği -her ikisi de- Milli Kütüphane'de bulunan nüshaları tanıtmıştır. Aydın da, Yıldız'ın bilim alemine tanıttığı Dokuz Eylül İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi'nde bulunan nüshadan söz etmemektedir⁴⁹. Bu durumda, Fenâyî Efendi Divanı'nın toplam sekiz nüshası bulunmaktadır. Bu nüshalar ve künye bilgileri şu şekildedir:

1. Süleymaniye Kütüphanesi, Hacı Mahmud Efendi Bölümü, Nr. 3833/2.
2. Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Bölümü, Nr. 160.
3. Selimağa Kütüphanesi, Hüdâyî Efendi Bölümü, Nr. 1262/1.
4. Selimağa Kütüphanesi, Hüdâyî Efendi Bölümü, Nr. 1406.
5. Yapı Kredi Sermet Çifter Araştırma Kütüphanesi, Nr. 538.
6. Milli Kütüphane Yazma Eserler Nr. A 2632.
7. Milli Kütüphane Yazma Eserler Nr. A 8859.
8. Dokuz Eylül Üniversitesi, İlahiyat Fakültesi Kütüphanesi, Nr.5952.

Alim Yıldız, “her şeyden önce bir mutasavvıf”⁵⁰ olarak nitelediği şairin teknik kusurlarına dair, dikkate değer birtakım çıkarımlarda bulunmaktadır. “Klasik bir divanda sırasıyla; kasîdeler, tarihler, musammatlar, gazeller, rubâî, kıt'a, nazım ve müfretler yer almasına rağmen, söz konusu Divan'ın hiçbir nüshasında bu sıraya dikkat edilmemiştir. Bazı kaynaklarda 'Divân-ı İlâhiyat' şeklinde geçen Fenâyî Divanı'nda yer alan manzumelerden büyük bir kısmı ilâhî formundadır. Tevhid ve münâcât türünü andıran şiirler bulunmasına rağmen bu şiirler, klasik tevhid veya münâcât örneğine benzememektedir. Divan'da kasîde başlığıyla yer alan şiirler için de aynı durum söz konusudur. Gazelerde kâfiye sırası takip edilmediği gibi Divan'ın tertibinde de herhangi bir sıra gözetilmemiştir. Bu karışıklık Divan'ın son kısmında yer alan kıta, beyit ve müfretlere de yansımıştır. Öyle ki bazen kıta ve beyitler, müfret başlığıyla verilmiştir.”⁵¹ Aydın, nazım şekillerine ayırarak mürettep hale getirdiği Divan'da 3 kaside, 47 murabba, 292 gazel, 1 mesnevi, 1 rubâ'î, 3 tuyuğ, 5 kıta, 6 nazım ve 52 matla'm bulunduğunu belirtmektedir⁵². Aydın'ın verdiği bilgilere göre şiir sayısı 410'dur. Yıldız ise “yanlışlıkla ikişer yazılmış olanlar dışında, toplam 416 şiir bulunmakta”⁵³ olduğunu bildirmektedir. “Şiirlerin tamamına yakını aruz vezniyle yazılmış ve bu şiirlerin büyük bir bölümünde, aruzun Türk edebiyatında çok yaygın kullanılan kalıpları kullanılmıştır. ... Şiirlerde, imâle ve zihaf gibi aruz kusurları ile medd ve vasl gibi ahenk unsurlarına sıkça rastlanmasına rağmen, aruz vezni genel olarak başarılı bir şekilde kullanılmıştır, denilebilir.”⁵⁴

Divanda tasavvufî terimlerle dinî motiflerin çok zengin bir şekilde ele alındığı görülmektedir. Belli bir ideali olan her mutasavvıf şair gibi Fenâyî Efendi'de sanatı; tasavvufî ve dinî öğretilerini yaymak için bir araç olarak kullanmıştır. *Divan*'ın en dikkat çeken taraflarından biri de ayetler, hadisler ve İslamî kaynaklı sözlerin kesretle kullanılışıdır. Yıldız ve Aydın,

⁴⁸ Bilgiler için bkz. Yıldız, *age*, s.193-197.

⁴⁹ Bilgiler için bkz. Aydın, *age*, s.65-69.

⁵⁰ Yıldız, *age*, s.34.

⁵¹ Yıldız, *age*, s.35.

⁵² Bilgiler için bkz. Aydın, *age*, s.25.

⁵³ Yıldız, *age*, 37.

⁵⁴ Yıldız, *age*, 38.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Divan'daki tasavvufî terimleri, ayetleri, hadisleri, dinî kaynaklı birtakım kelime ve tabirleri, cemiyet hayatına ve tabiata ilişkin bazı kavramları, tasavvufî ve efsanevî kişilikleri, belirtilen başlıklar altında incelemişler, beyitlerde örneklerini göstermişlerdir.

2. Tecelliyât

İleride ayrıntılı olarak üzerinde durulacaktır.

3. Cennetiyye fî-Ma'ârifî'l-Îlâhiyye (Bihiştîyâ fi'l-Ma'ârif el-Îlâhiyâ)

Osmânzâde Hüseyin Vassâf'ın: "Mevâ'ıza müte'allik akvâl-i ârifâneleri, urefâ-i Celvetiyye'den Arab-zâde Mahmûd Efendi tarafından, *Cennetiyye fî-Maârifî'l-Îlâhiyye* nâmıyla cem' edilmiştir.⁵⁵" cümleleriyle söz ettiği eser; *Osmanlı Müellifleri*'nde hemen hemen aynı ifadelerle: "Mevâ'ıza müte'allik akvâl-i 'ârifâneleri hankâh-ı Hazret-i Hüdâyî'de medfûn 'urefâ-yı Celvetiyye'den 'Arabzâde Mahmûd Dede ibn-i Ahmed tarafından *Cennetiyye fî-Ma'ârif-i Îlâhiyye* ismiyle 1085 târîhinde cem' edilmişdür ki bir nüshası Yahya Efendi Kütüphanesi'nde mevcûddur.⁵⁶" şekliyle bahis konusu edilmektedir.

Yukarıda da belirtildiği gibi eser h.1085 (m.1674-5) yılında Celvetî büyüklerinden Arabzâde Mahmud Efendi tarafından kaleme alınmıştır. Fenâyî Efendi'nin vaazlarından müteşekkildir. Yıldız, kitabında eser hakkında birtakım bilgiler vermekte, Fenâyî'ye ait vaazları ihtiva eden bu eserin tespit edilemediğini belirtmektedir. Aydın ise aynı bilgileri tekrar ederek eserin Süleymaniye Kütüphanesi'nde olduğunu belirtmektedir. Hatta bu eserden bazı alıntılar yapmıştır⁵⁷:

"Fenâyî Cennet Efendi'nin va'z u nasihatlerinden ve sair meclislerde nakl buyurdıkları âyâtın tefsir ve te'vilinden, ehâdis-i Nebeviye'nin tahkik ve tetkikinden, meclis-i şerifindeki vâkiat-ı latife ve resâillerinden, Hz. Şeyh-i Ekber hazretlerinin *Fütûhat-ı Mekkiye*'sinden ve *Füsûs-ı Hikem*'inden, İmam-ı Gazalî'nin *İhyâ-ı Ulûm*'undan ve sair teliflerinden ve Hz. Mevlânâ'nın *Mesnevî-i Ma'nevîye*'lerinden ve meclis-i ruh-efzâlarından nakl buyurup müstefid olduğum cevâhir-i girân-bahâları varak-pârelere tahrir iderdim."

"Girişteki bu açıklamalardan hareketle bu eserdeki anlatılanlar Fenâyî'nin sözleri olduğu için Arab-zâde'yi bir katip olarak düşünüp bu eserin Fenâyî'ye ait olduğunu söyleyebiliriz."⁵⁸ "Bu eserin bir nüshası şu anda Süleymaniye Kütüphanesi'nde *Bihiştîyâ fi'l-Ma'ârif al-Îlâhiyâ* adıyla Hacı Mahmûd Efendi Bölümü Nu: 2268'dedir."⁵⁹ Eserin 301 varak olduğu tarafımızdan tespit edilmiştir.

4. Ta'likât

Kaynakların "Tefâsire müte'allik Ta'likât"⁶⁰ şekliyle kendisinden bahsettikleri eser, henüz bulunamamıştır.

C. Tasavvufî ve Edebî Kişiliği⁶¹

Celvetî tarikatına mensup şairlerin, hem tasavvufî manada hem de edebî anlamda kendilerine rehber edindikleri şahıs, şüphesiz söz konusu tarikatın piri Aziz Mahmud Hüdâyî'dir. "Azîz Mahmut Hüdâyî Hazretlerinin tasavvufî çizgisi geleneksel mânada İmam Gazzâlî çizgisi ile

⁵⁵ Vassâf, *age*, C.3, s.38.

⁵⁶ Bursalı Mehmet Tahir, *age*, C.1, s.54.

⁵⁷ Aydın, *age*, s.19.

⁵⁸ Aydın, *age*, s.19.

⁵⁹ Aydın, *age*, s.17.

⁶⁰ Bkz. Bursalı Mehmet Tahir, *age*, C.1, s.54. Vassâf, *age*, C.3, s.38. Nail Tuman, *age*, s.166.

⁶¹ Şairin *Divanı'nı*, eserleri bahsinde ele aldık; fakat bu başlık altında da *Divan*'na sıkça başvurulacak, eserden yapılan çıkarımlar yoluyla tasavvufî ve edebî kişiliği kritik edilmeye çalışılacaktır.

çok benzeşmektedir. Vâkıa, kendisi tasavvufî düşüncenin yıldız şahsiyetlerinden Muhyiddin İbnü'l-Arabî'yi okumuş, eserlerinde sıkça alıntılar yapmış ve o zâta, o muhterem tasavvuf büyüğüne bağlılığını sık sık vurgulamıştır.”⁶² Tasavvufta Sünnî İslam'ın en önemli temsilcilerindedir. Anadolu'da Hacı Bayram-ı Vefî çizgisini korumuş, edebî gelenekte Yunus Emre tarzı ilahiler yazmıştır. Amacı önemli bir kitleye ulaşmaktır. Bu yüzden ilâhîleri, ve manzûmeleri sade bir dildedir. Hüdâyî için yaptığımız bu değerlendirmelerin hemen hemen aynısını Fenâyî Ehl-i Cennet Efendi için de yapabiliriz. Şairimizin gerek tasavvufî açıdan gerekse de edebî açıdan Hüdâyî'den etkilendiği aşikârdır. Şeyhi Hüdâyî Efendi gibi, halkın anlayacağı bir dil kullanma çabası içerisinde olduğu görülmektedir. Şiirlerinin büyük çoğunluğunda halk hecesinin 11'li hece ölçüsüne benzeyen “fâ'ilâtün fâ'ilâtün fâ'ilün” ve 8'li hece ölçüsüne benzeyen “mefâ'ilün mefâ'ilün” kalıplarını kullanması, bu çabanın işaretlerinden biri olarak kabul edilebilir.⁶³ “Dinî-Tasavvufî Türk Edebiyatı'nda sözleri halk tarafından anlaşılan şairlerin başında gelen Yunus Emre'nin üslûp özellikleri Fenâyî'de de görülmektedir.”⁶⁴ “Tekke ve dergâhlar aynı zamanda tasavvuf müziği eğitimi veren merkezler konumundadır. Bestelenecek olan güfteler de o tekke ve dergâhtaki şairlerin eserlerinden seçilmektedir. İ nüshasının⁶⁵ “İlâhiyât” başlığı taşıması ve bu nüshada:

Yâ İlâhî âsitânuñ hasteye dâru'ş-şifâ

Şerbet-i vasluñ içenler buldı her derde de

G 11/1

beytiyle başlayan şiirin yanında der-kenar olarak “Der-makam-ı sabâ” yazılması Fenâyî'nin şiirlerinin bestelendiğini göstermektedir. Bu durum şiirlerin ahenginde de kendini göstermektedir. Bazı şiirlerde müziğe ait terimlerin kullanıldığı da görülmektedir.⁶⁶ Şiirlerinde “Türkçe'de uzun ünlü harflerin bulunmamasından dolayı imâlelerin çok olduğunu görüyoruz. Bununla beraber vezne hâkimiyet açısından Fenâyî başarılı bir şairdir. ... Fenâyî Divanı'nda çoğunlukla tam, bunun yanında yarım ve zengin kafiyelerin de ... redifin de çok kullanıldığını görüyoruz. Bu redifler başta Yunus Emre ve Niyâzi-i Mısrî olmak üzere pek çok şair tarafından ortak kullanılan kelimelerden oluşur. Redifler; ey gönül, gör, olur, oldu, imiş, eyledi, var, yâ Rab, dede, buldı, ider gibi genellikle Türkçe fiillerden oluşan kelimelerdir. Bu ortak rediflerin kullanıldığı şiirler, kafiye harflerindeki küçük farklılıklara rağmen birbirlerine nazîre olarak düşünülebilir.”⁶⁷ Bazı beyitlerin içeriğine bakıldığında “Yunus Divanı'na benzeyen eserde Yunus'un kullandığı rediflerin kullanılması tesadüf değildir. Fenâyî'nin diğer mutasavvıf şairler gibi Yunus'u okuyup onun şiirleri doğrultusunda şiir yazdığını görüyoruz.”⁶⁸

“Mutasavvıf şairler, şiir anlayışları, muhatap kabul ettikleri topluluklar, ele aldıkları konular ve kullandıkları şiir formlarıyla klasik bir divan veya halk şairi hüviyetinde değildirler.”⁶⁹ “... Fenâyî Cennet Efendi, Celvetî tarikatının önde gelen şeyhlerinden keramet sahibi bir Anadolu evliyasıdır. Hayatı ile ilgili verdiğimiz bilgiler göz önünde bulundurulduğunda; mütevazı, makam ve mevkide gözü olmayan ve kendisini tamamen Allah'a adanmış bir kişi olduğunu ifade edebiliriz. Vaizlik görevinde bulunması, Arapça ve Farsça'yı iyi derecede bilmesi, şiirlerinde, diğer birçok mutasavvıf şairin divanında (ör: Niyazi Mısrî, Aziz Mahmud Hüdâyî, Sunullah Gaybî, Sinan

⁶² Hasan Kamil Yılmaz, “Sempozyum Açılış Konferansı Metni”, **Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu (23-25 Mayıs 2005) Bildiriler**, Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul 2006, C.I-II, s.18.

⁶³ Bkz. Aydın, **age**, s.21.

⁶⁴ Aydın, **age**, s.21.

⁶⁵ Fenâyî Ehl-i Cennet Efendi, **İlâhiyât-ı Cennet Efendi**, Hacı Selimağa Kütüphanesi, Hüdâyî Bölümü, Nr. 1406.

⁶⁶ Aydın, **age**, s.23.

⁶⁷ Aydın, **age**, s.28-29.

⁶⁸ Aydın, **age**, s.30.

⁶⁹ Yıldız, **age**, önsöz.

Ümmî vb.) rastlayamadığımız kadar çok fazla sayıda âyet ve hadis kullanması da dinî ilimlere ne derece vakıf olduğunu göstermektedir.⁷⁰ Birkaç kez neşredilen Divan'ındaki Arapça ve Farsça şiirleri, incelemeye tabi tuttuğumuz Tecelliyyât'ı ve İslâmî literatüre vukûfiyeti, şairimizin bilhassa Arap dilinde ve Arabî ilimlerde söz söyleyebilecek seviyede olduğunu delilidir. Dinî ilimlere önem verdiği eserlerinden anlaşılın ve Sünnî çizgiye sıkı sıkıya bağlılığıyla bilinen Aziz Mahmûd Hüdâyî'nin mirasını yaşatan şahsiyetlerin başında gelmesi ve medrese eğitimi aldığı bizzat kendisi tarafından dile getirilmesi⁷¹, bahis konusu edilen ilimlerdeki vukûfiyetinin tabii karşılanması gerektiğini göstermektedir.

"Şiirlerinin büyük bir kısmı ilâhî formuyla yazılmıştır ki, bunu da doğal kabul etmek gerekir. Çünkü birçok tarikatta olduğu gibi Celvetîlerde de musikînin özel bir yeri vardır ve bu forma sahip şiirler bestelenerek âyinlerde icra edilmektedir."⁷² "Fenâyî de şeyhi Aziz Mahmud Hüdâyî gibi Yunus Emre tesirinde kalan vahdet-i vücûdçu bir şairdir. Dolayısıyla Fenâyî, Hüdâyî'nin şiirlerinden etkilenmiştir. Bu etki şiirlerinde açıkça görülür. Örneğin, Hüdâyî'nin bir müfredinde geçen:

"Sâlik-i râh-ı hakikat ol begüm evlâ budur

Mazhar-ı nûr-ı hakikat ol begüm a'lâ budur"⁷³ ifadeleri Fenâyî'de şu şekildedir:

'Âmil-i 'ilm-i şerî'at ol begüm

Kâmil-i râh-ı tarîkat ol begüm

Vâsıl-ı sırr-ı hakikat ol begüm

Geç sivâdan Hazret-i Mevlâya ir (56/6)⁷⁴

"Yukarıdaki şiir tarzını devam ettiren ilk Celvetî şairinin Fenâyî olduğunu söylememiz, sanırım yanlış olmayacaktır."⁷⁵

Fenâyî'nin edebî ve tasavvufî dünyasına bakıldığında Hüdâyî'yi görmemenin mümkün olmadığını söylemiştik. Hüdâyî'nin halifesi olması, on yedi sene yanında asadarlık yapması bunda en büyük etkidir. Hüdâyî ve çevresindeki diğer Celvetî şairlerden Gafûrî, Zakirzâde Abdullah Bîçâre, Hasan Rızâyî gibi şairlerle karşılaştırıldığında manzûmelerinin biraz daha zengin olduğu, divan şiiri üslubuna (dili açısından) biraz daha yakın olduğu görülecektir. Tasavvuf kültürünü çevresine yaymayı şiar edinen şairler içerisinde "birinci derecede bir mutasavvıf şair olarak"⁷⁶ görülmektedir. Ehl-i Cennet Efendi'nin en önemli özelliği pervasız bir mutasavvıf oluşudur. Yani şiirlerinde tasavvuftan ödün vermemiş, birinci gayesinin tasavvufî öğretisini yaymak olduğunu açık bir şekilde göstermiştir. Mürettep bir divan özelliği taşımayan eserindeki şeklî ve amelî (tertip açısından) kusurların fazlalığı da bu gayeyle ilişkilendirilebilir.

II. "Tecelliyyât" Yazma Geleneği"

Tecellî, bilindiği gibi, Allah'ın zâtı ve sıfatının insan üzerinde ortaya çıkması anlamına gelir. İskender Pala, tecellî'yi şu şekilde izah eder: "Bir şeyin açıkça belirmesi. Allah'ın Tur

⁷⁰ Yıldız, *age*, s.28-29.

⁷¹ "Sadece Uşşâki-zâde Zeyli'nde yer alan Hüdâyî ile aralarında geçen bir konuşmada, 'Sultânım ben evâil halimde ancak Molla Câmi'den Merfûat kısmına dek okudum, gayri bir nesne görmedim...' ifadelerinden medrese öğrenimi yaptığı anlaşılmaktadır. Tophane'de doğup büyümesinden ve katiplik mesleğinden dolayı da İstanbul'da bulunan bir medresede eğitim gördüğü neticesi çıkmaktadır." Yıldız, *age*, s.21-22.

⁷² Yıldız, *age*, s.29.

⁷³ Beyit için bkz. Mustafa Tatcı-Musa Yıldız, *Aziz Mahmud Hüdâyî Dîvân-ı İlahiyyât Tıpkıbasım ve Çeviriyazı*, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2005, s.535.

⁷⁴ Yıldız, *age*, s.30.

⁷⁵ Yıldız, *age*, s.31.

⁷⁶ Bkz. Yıldız, *age*, s.30.

dağında Musâ peygambere tecellisi gibi. Tasavvufta bütün varlıkların değişik ölçülerde tecellî ettiği düşünülür. Sûfî vahdet-i vücûda erebilmek için önce tevhid-i ef'âl sonra tevhîd-i sıfât ve en son olarak da tevhîd-i zât tecellilerine uğrar. İlk durakta her işi yapanın Allah olduğunu, ikincisinde bütün sıfatların Allah sıfatı olduğunu, sonuncu da her şeyin, Allah'ın zuhûrundan ibaret olduğunu anlar.⁷⁷ cümleleriyle, tecellî'nin bilinen anlamı üzerinde durmaktadır. Etem Cebecioğlu: "Arapça, açık ve zâhir olmak demektir. Kaşanî ve Cürcanî'ye göre; gaybden gelen ve kalbde ortaya çıkan nurlara tecellî denir.⁷⁸" şeklinde tarif ederken, Süleyman Uludağ: "1. Aşikâr olmak, açığa çıkmak, görünmek, zuhûr etmek. 2. tas. Gaybden gelen ve kalpte zâhir olan nurlar.⁷⁹" cümleleriyle tanımlamaktadır. Mutasavvıf Safer Baba da tecellîyi: "Görünme, nûr-ı Hakk'ın zâhir olup, makbûl kulların kalplerine ilâhî sırların a'yân olması. İlhamât-ı Rabbâniyye." ifadeleriyle tarif etmekte, bazı meşhur mutasavvıfların tecellî anlayışına değinmektedir.⁸⁰ Uludağ, Cebecioğlu ve Safer Baba'nın tarifleri, 'çalışmamıza konu olan tecellî (cem'î: tecelliyyât) kavramı'nın manasını tam karşılamamakta; ancak mezkûr kavramın anlamından tamamen de uzaklaşmamaktadır. "Tecelliyyât" adıyla maruf eserlere konu olan tecellînin bu tanımdan farklı olduğu görülmektedir. Tecellî, tarikat büyüğünün yaşadığı olağanüstü tecrübeler, ilhamlar, keşifler, rüyalar ve birtakım manevî hallerdir. Tarikat büyüklerinin kaleme aldığı veya söz konusu tarikat büyüklerinin vefatından sonra onun elinden çıkmış gibi, müridleri ve bağlıları tarafından yazılan eserler, Celvetî ekolünde "Tecelliyyât" terimiyle karşılanmıştır. Esasında tarikat şeyhleri, riya olacağı ve tevazudan ödün vermek anlamına gelebileceği düşünceleriyle bu tecellîlere konu olan halleri anlatmaya uygun görmemişlerdir. Fakat bazı tarikat erbabı zevât ise, sûfîlerine bir kısım halleri yaşatmak, onları manevi anlamda coşturmak istemişler; yaşadıklarını müntesipleriyle paylaşmayı, Allah'ın kendilerine bahsettiği bu manevi nimetleri överek Allah'ın yüceliğini anlatmak olarak ittihaz etmişlerdir. Araştırmacılar tarafından "rûhî tecrübeler" olarak adlandırılan Tecelliyyât yazma geleneğinin kaynağı hicrî VI. Asır olarak görülmektedir. "Gazzâlî'nin (ö.505/1111) *el-Munkizü mine'd-dalâl* isimli eserinde az da olsa izleri görülmeye başlanan bu gelenek, Rûzbihân Baklî'nin (ö.606/1209) *Keşfü'l-esrâr*'ı ve Necmeddîn Kübrâ'nın (ö.618/1221) *Fevâihu'l-cemâl ve fevâtihu'l-celâl*" isimli eseriyle ilk güzel örneklerini vermiştir."⁸¹ Bazı eserler de tecelliyyâtların nasıl anlaşılması gerektiği konusunda önemli bilgiler vermektedir. Necdet Tosun, alıntılar yaptığımız tebliğinde, Sühreverdî'nin *Avârifü'l-Ma'ârif* adlı eserini tecelliler konusunda bilgi veren eserler arasında zikretmiş, Sühreverdî'nin tecellî karşılığı olarak "havâtır" tabirini kullandığını belirtmiş ve mezkur esere dayanarak havâtırın altı kısma ayrıldığını dile getirmiştir: "⁸²1. Nefsten gelen havâtır (hevâcis), 2. Hak'tan gelen havâtır, 3. Şeytan'dan gelen havâtır (visvas), 4. Melekten gelen havâtır (ilhâm), 5. Aklın havâtır, 6. Yakîn havâtır."

Aziz Mahmud Hüdâyî de "yaşadığı manevi halleri yazarak Celvetiyye ekolünde 'tecellîlerin yazılması' geleneğini başlatmış, kendisinden sonra birçok Celvetî mensubu

⁷⁷ İskender Pala, "Tecellî" Maddesi, **Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü**, Kapı Yayınları, 14. Basım, İstanbul 2005, s.445.

⁷⁸ Etem Cebecioğlu, **Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü**, <http://www.tasavvufalemi.com>, s.265.

⁷⁹ Süleyman Uludağ, **Tasavvuf Terimleri Sözlüğü**, Kabcacı Yayıncılık, İstanbul 2012, s.346.

⁸⁰ "Bu **Merkez** kulun candan seni ister yine senden

Açup hüsnün nikâbindan tecellî kıl tesellî kıl

(Hazret-i Şeyh Mûsâ Muslihiddîn Merkez Halvetî-Sünbülî)

Bana mahbûb tecellî eyledi, besbelli her yüzden müşâhede eyledim O'nu. Her ma'nâ ve sûretten bana hitâb etti, sır kapılarını açaraktan dedi: "Bildin mi kimim?" Dedim arzum yürekten, sensin artık arzum, elbet sen ben olduk gayrı içten. Bu gün sen ki böylesin, ayn-ı hakikatımsın cidden. Hz. Pîr İbrâhîm Düsûkî (k.s).

O iş önemli değildir ki, sevdiğin seninle olmaz, ama arada sırada tecellî eder. Asıl iş ondadır ki, sevgilin devamlı seninle olur. Ve tecellî yüzünü senden hiç esirgemez. Hz. Şeyh Dâvudü'l-Kebîr (k.s)" Safer Baba, **Istilahat-ı Sofiyye fi-Vatan-ı Asliyye-Tasavvuf Terimleri**, Heten Ketan Yayınları, İstanbul 1998, s.280.

⁸¹ Necdet Tosun, "Aziz Mahmud Hüdâyî'nin Tecelliyyât İsimli Eseri ve Tasavvufta Rûhî Tecrübelerin Aktarılması Geleneği", **Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu I-II**, C.1, İstanbul 2005, s.224.

⁸² Bkz. Tosun, **agt**, s.225.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

yaşadıklarını kaleme almıştır.”⁸³ “Bu eser, Hüdâyî'nin kemâlini, min-tarafillâh irşâda me'zûniyetini ve kutbiyetini anlatmaktadır.”⁸⁴ diyerek mezkûr eserin içeriği hakkında bilgi veren Hasan Kamil Yılmaz, Hüdâyî hakkında en kapsamlı çalışma olan eserinde, Tecelliyyât'ın Arapça aslının tespit edilen nüshalarını⁸⁵ vermektedir. Eserinin nüshalarının çokluğu devrinde okunan ve el üstünde tutulan eserlerden olduğunu göstermektedir. Hüdâyî'nin Arapça *Tecelliyyât*'ı Celvetiyye hulefâsından Şeyh Muhammed Muizzüddin Efendi tarafından Türkçe'ye tercüme edilmiştir. Sefîne⁸⁶de adları verilen eserlerinden, verimli bir mütercim ve şârih olduğu anlaşılan Şeyh Muizzüddin'in tercümesi⁸⁷nden başka herhangi bir tercümeden söz edilmemektedir. Tecelliyyât'a yapılan Türkçe şerh, Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi'nin inceleyeceğimiz Arapça Tecelliyyât'ını da şerh eden Aksaraylı Hasan Rızâyî Efendi'ye aittir. Necdet Tosun, bu şerhin Hüdâyî'nin *Tecelliyyât*'ına yapılan tek Türkçe şerh⁸⁸ olduğunu dile getirmektedir. Eserin iki nüshası tarafımızdan incelenmiştir. Bunlardan biri, Süleymaniye-Hacı Mahmud Efendi 3347'de kayıtlı olup Rızâyî'nin diğer eserleriyle birlikte bulunmakta, 46a-70a arasını ihtiva etmektedir. Diğer nüsha ise İbrahim Hakkı Konyalı Kütüphanesi'nde numara 62'de kayıtlıdır. 125a-137b varakları arasındaki eser, Süleymaniye nüshasına göre daha kısadır. Diğer Tecelliyyât şerhi ise, Arapça olarak yazılmıştır. “Nakşî meşâyihından Abdulganî Nablûsî (1143/1730) tarafından şerhedilen ve *Lemeâtu'l-berki'n-necdi şerhu tecelliyyât-ı Mahmûd Efendi* adı verilen şerhde Hüdâyî'nin ma'nevî büyüklüğü övülmüş, kemâli ortaya konulmuştur.”⁸⁹ Her ne kadar kaynağı çok eskilere dayansa da tecelliyyât kaleme alma teâmülünü, Aziz Mahmud Hüdâyî'nin sistematize ettiği anlaşılmaktadır. “Azîz Mahmud Hüdâyî'nin, tasavvuf yolunda kavuştuğu tecellileri bir kitap halinde derlemiş olması, onun takipçileri olan bazı Celvetîler için örnek teşkil olmalıdır. Çünkü Hüdâyî'den sonra başka Celvetiyye mensuplarının da tecellilerini kaleme aldığı görülmektedir. Fenâî mahlasıyla şiirler yazan Ehl-i Cennet Mehmed Efendi'nin (ö. 1075/1664) Tecelliyyât ve Mustafa Devâtî⁹⁰ nin

⁸³ Tosun, **agt**, s.223.

⁸⁴ Hasan Kamil Yılmaz, **Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı Eserleri Tarîkatı**, Erkam Yayınları, İstanbul 2011, s.117.

⁸⁵ “Süleymaniye-Bağdatlı Vehbi Efendi 2065/6; Süleymaniye-H. Mahmud Ef. 2372/3, 3670/2; Süleymaniye- Halet Ef. 332/12; Süleymaniye-Hekimoğlu Ali Paşa 446/2; Süleymaniye-Pertev Paşa 417/2; Süleymaniye-Şehîd Ali Paşa 1134; İstanbul Üniversitesi Ktp. İbnü'l-Emin A. 2921; Köprülü Ktp. II/K 134/4; H. Selimağa-Hüdâyî 271/9.” Yılmaz, **age**, s.118.

⁸⁶ Şeyh Muhammed Muizzüddin Efendi'nin eserleri için bkz. Osmanzâde Hüseyin Vassâf, **Sefîne-i Evliyâ**, Hzl. Mehmet Akkuş, Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, C.3, İstanbul 2006. s.37. Hayatı ve eserlerinin dökümü için ayrıca bkz. Bursalı Mehmet Tahir, **Osmanlı Müellifleri I-III ve Ahmed Remzi Akyürek Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmi-i Müellifin Fihristi**, Hazırlayanlar: Mustafa Tatcı-Cemal Kurnaz, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2009, s.164.

⁸⁷ “İstanbul Üniversitesi Ktp. T.y 801/3; H. Selimağa-Hüdâyî 593/3; Süleymaniye-H.Mahmud 3119/2; Belediye Ktp. M. Cevdet K 412; Bursa İl Halk Ktp. Genel 851'de mevcuttur.” Bkz. Yılmaz, **age**, s.118.

⁸⁸ Tosun, **agt**, s.225.

⁸⁹ Yılmaz, **age**, s.118. Yılmaz, şerhin nüshalarını da vermiştir: Süleymaniye-Düğümlü Baba 298; Atıf Efendi Ktp. 1415; İ.Ü Ktp. A. Y. 2447. Tosun, bu nüshalara H.Selimağa Ktp. Hüdâyî, nr. 263'te bulunan bir nüshayı da eklemiştir. Tosun, **agt**, s.230. Vassâf, Sefîne'sinde Atıf Efendi ve Selimağa nüshalarından bahsetmektedir. “Arabîyyü'l-ibâredir. Bunu fâhrü'l-muhakkıkîn Abdulganîyy-i Nablûsî şerh etmiştir. ... Üsküdar'da Selimağa Kütüphanesi'nde vârid-i hâtır-ı kâsırımdır. Vefâ'da Âtîf Bey Kütüphanesi'nde 1415 numarada mevcûddur.” Vassâf, **age**, C.3, s.13.

⁹⁰ “17. yüzyılda yaşamış Celvetî tarikatına mensup bir şeyhtir. Ne zaman ve nerede doğduğuna ait net bir bilgiye sahip değiliz. Gençliğinde divit sanatıyla meşgul olduğu için Devâtî veya Divitçi namıyla tanındığı nakledilmektedir. ... Mustafa Efendi, sonraları tasavvufa yönelerek Aziz Mahmud Hüdâyî Efendi'nin halifesi Muk'ad Ahmed Efendi'ye intisap etmiştir. Gayret ve istidadıyla tasavvuf yolunda kısa sürede ilerleyen Mustafa Efendi, şeyhi Ahmed Efendi'nin emriyle Kastamonu'ya halkı irşad etmesi için halife olarak gönderilmiştir. Bir müddet bu vazifeyi icra ettikten sonra, onun sağlığında, (1049/1639'dan önce), İstanbul'a dönerek ilme yönelmiş ve ulemadan birinin yanında mülazım olmuştur. ... Devâtî Mustafa Efendi, tasavvufî düşünce ve tecrübelerini vâkıât türünün bir örneği olarak Tuhfetu's-süfîyyîn adıyla kaleme almıştır.” Necdet Yılmaz, “**Mustafa Efendi, Devâtî**” **Maddesi, Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi**, Üsküdar Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2012, s.279. Ayrıca yine Necdet Yılmaz, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf-Sûfiler, Devlet ve Ulemâ**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.363-365.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

(ö. 1070/1659) Tuhfetü's-sûfiyyîn⁹¹ gibi eserleri ile İsmail Hakkı Bursevî⁹²'nin (ö. 1137/1725) Vâridât-ı Hakkıyye başta olmak üzere birçok eseri, Hüdâyî'den sonra Celvetiyye'de "tecelliyyât" yazmanın gelenek olduğunu îmâ etmektedir."⁹³

"Tecellî" terimi İsmail Hakkı Bursevî tarafından "vâridât" terimiyle karşılanmıştır. "İsmail Hakkı bu terimi hem nazım, hem de nesirde kullanır. Vârid olan bazen Kur'an'dan bir ayettir, bazen de bunların dışında nazım veya nesirdir. Bu kavramı 'vârid oldu', 'hikâye tarikiyle vârid oldu', 'bâtın dilinde ihtiyar olmaksızın vârid oldu', 'seher-i alâda bu Türkçe beyit vârid oldu', 'Allah Te'âlâ'nın şu sözü vârid oldu', 'vâridâttandır', 'kendisi tarafından vârid oldu', 'Duhâ namazında iken vârid oldu' vs. şeklinde kullanır. ... Yine şu sözleriyle vâridenin kaynağını, Hakk'ın kalbe ilmî sıfatıyla tecellîsi neticesinde, bu sıfatla gelen bilgidir şeklinde gösterir. "ve kelâm-ı sâni'nin ma'nası budur ki: sâlikin kalbinde bulunduğu hal Hakk'ın tecelliyyâtındandır. Zira eğer zuhûr ve inkişâf olmasa ol hal neden hâsıl olurdu? Pes Hakk'ın kalbde zuhûru evvelâ sıfat-ı ilmiye iledir ki vâridât ondan gelir ve sâniyen mâlum iledir ki a'lâsı tecellî-i berkîdir."⁹⁴ Tecelliyyât ve vâridât türü eserlerin en üretken müellifi şüphesiz Hakkı Bursevî'dir. "Hüdâyî'nin Tecelliyyât'ı Bursevî'nin vâridât türü eserleri için örnek olmuştur. Nitekim İsmail Hakkı, Hüdâyî'nin Tecelliyyât'ını vefatına kadar sakladığını, insanlar arasında vefatından sonra yayıldığını ve Türkçe'ye tercüme edildiğini, kendisi de bu türden eserlerini vefatından önce hücrelerinden çıkarmamaya azmettiğini belirtir."⁹⁵ Eserlerinin büyük bir bölümünün bu türlerde olduğu görülmektedir. "Kitâbü'n-Netîce, Tamâmü'l-Feyz, Tuhfe-i Atâiyye, Kenz-i Mahfî ve Vâridât" adlı eserleri bu türdeki eserlerinden bazılarıdır. Vassâf, Sefîne'de "Esâmî-i âsârî" başlığı altında yüz otuz dokuz eserinden bahsetmekte, bu sayının üzerinde eserlere sahip olduğunu belirtmektedir. Mezkûr Vâridât'ı tecellî türündeki en önemli eseridir. Vassâf, Bursevî'nin "Hüdâyî'nin duasına mazhar olduğunu birçok esmâ ile tevsîm buyurulduğunu, birçok esrara muttali olduğunu ve ruhanî inkişâflarının tezâyüd ettiğini" belirterek yaşadığı hallerin ancak "zamanın kutbu olanlarda zuhûr ettiğini" dile getirmekte; Vâridât-ı Kübrâ⁹⁶'sında bahis konusu edilen hallerden bahsettiğini, söylemektedir.

Tecellî, kavramıyla bazen eş anlamda kullanılan bir başka terim de "vâkı'a"dır. Vâkı'anın birden fazla anlamı bulunmaktadır. Süleyman Uludağ, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü'nde "vâkı'a" terimini tasavvufî anlamda: "Misal ya da hitap yoluyla o âlemden kalbe gelen mana, mübeşşire. Halvette zikir ve ibadetle meşgul olan sâlik kendini kaybedip çevresiyle ilgiyi kesince bazı hakikatlere vâkıf olur. Uykuyla uyanıklık arasında meydana gelen bu hale vâkı'a denir."⁹⁷ diyerek

⁹¹ Eser, sadeleştirilerek yayınlanmıştır. Bkz. Necdet Tosun, **Sûflilere Hediye**, Şeyh Mustafa Devati Vakfı Yayınları, İstanbul 1997.

⁹² "... eâzım-ı evliyâullâhdan ve mükemmilinden bir zât-ı âlî-kadrdır. Sûrî vü ma'nevî kâffe-i ulûmda fazl ü kemâlî âsâr-ı kesîresi nezd-i umûmîde müsellemler, kudvetü'l-muhakkikîn, üsvetü'l-mudakkikîn bir mürşid-i kâmilidir. ... İsmail Hakkı hazretleri, eâzım-ı urefâ-yı sûfiyyeden bir mürşid-i kâmil ü mükemildir. Yazdığı eserlerin adedi el'ân hakikatıyla ma'lûm değildir." Vassâf, **age**, C.3, s.63,64,89. Ayrıca bkz. Hasan Kamil Yılmaz, **age**, s.249-250. Bursalı Mehmet Tahir, "Ulemâ ve meşâyih-ı 'Osmâniyye içinde kesret-i âsârıyla müte'arif" dediği Bursevî'nin eserleri ve sanatı hakkında epey değerlendirmelerde bulunmaktadır. Bkz. Bursalı Mehmet Tahir, **age**, C.1, s.28-32. Hakkında yapılmış müstakil çalışma için bkz. Ali Namlı, **İsmail Hakkı Bursevî-Hayati, Eserleri, Tarikat Anlayışı**, İnsan Yayınları, İstanbul 2001.

⁹³ Tosun, **agt**, s.227.

⁹⁴ Bursevî'nin Kitâbü'n-Netîce'sinden alıntı bu sözler için bkz. Yaşar Aydemir, "Bursalı İsmail Hakkı'nın Eserlerinden Hareketle Şiir Görüşü ve Şiir Yazma Şekli", **Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları**, Volume 2/3 Summer 2007, s.116-117. "Esasen sufi şairler için şiir, vâridât, ilhâmât yahut tuluât'tır." Niyazî için bkz. Kenan Erdoğan, **Niyazi-i Misri Divanı**, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s.97.

⁹⁵ Ali Namlı, "İsmail Hakkı Bursevî'nin Hüdâyî'ye Bakışı ve Hüdâyî'nin Bursevî'ye Tesirleri", **Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu I-II** (2005), s.335.

⁹⁶ Tosun, **agt**, s.225.

⁹⁷ "Vâridât-ı Kübrâ'yı yazarken de bazen cezbe-i ilâhiyye zuhûra gelmiş, ince ince yazarken, bir sahifeyi yalnız bir kelime ile doldurduğu da olmuştur." Vassâf, **age**, C.3, s.75.

⁹⁸ Uludağ, **age**, s.372.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

açıklamaktadır. Etem Cebecioğlu'da şu açıklamasıyla Uludağ ile aynı paralelde tarif belirtmektedir: "Zikir sırasında ve Allah ile berâberliğinde, hislerini kaybedecek şekilde gaybete düşen sâlikin gördüğü şeydir; bu uyku ile uyanıklık arası bir haldir, sâlikin huzur ve uyanıklık hâlinde gördüğü şeye mükâşefe denilir. Vâkıa bir çeşit rüyâdır, ancak rüyâ değildir. Bu mânevî vâkıa olup sâdece müminler tarafından görülür."⁹⁸ Devellioğlu, vâkı'a'nın üç ayrı anlamını vermektedir: "1. vuku' bulmuş olmuş bir iş, gerçek. 2. rüya, düş. 3. cenk, savaş. "Vâkı'a, seyr u sülûkte yaşanan manevi bir tecrübedir. Vâkı'aların hepsi rüya değildir zira yakazada görülür. Fakat bir müşahede çeşidi olarak rüyaya benzer. Rüyadan diğer bir farkı ise çoğunlukla istiğrak halinde görülmesidir."⁹⁹ Bu durumda tecellî, yakaza halinde veya rüyaya benzer bir durumda gerçekleştiğinde "vâkı'â" terimiyle de karşılanabilmektedir. Araştırmacılar, vâkı'ât türündeki eserlerle "tecelliyât" türündeki eserlerin içerik yönünden kesiştiğini sık sık dile getirmektedirler. "Tasavvufî vâkıât örnekleri temel olarak iki sınıfta incelenmelidir. İlki, bir mürşidin sohbetlerinin, talebeleri tarafından kaleme alınmasıyla oluşan eserlerdir. Aziz Mahmud Hüdayî'nin Vâkıât¹⁰⁰ 'ı buna örnek olarak verilebilir. Aziz Mahmud Hüdayî bu eserinde, mürşidi Üftâde'nin sohbetlerinden nükteleri kaydetmiştir. Tasavvufî vâkıât eserlerinin diğer sınıfını ise, Vassâf'ın Vâkıât'ının da içinde olduğu, sâlikin vâkıalarını kaydettiği eserler teşkil eder. Buna örnek olarak da Niyâzî-i Mısrî'nin Ta'birâtü'l vâkıât li ehli' s-sülûk¹⁰¹ adlı eseri örnek olarak verilebilir. Bir diğer örnek de, her ne kadar eserin adında vâkıât zikredilmemiş olsa dahi Aziz Mahmud Hüdayî'nin Tecelliyat isimli eseridir. Hüdayî, "Tecelliyât isimli eserinde kalbine doğan ilhamları, gâibden duyduğu sesleri ve kalp gözüyle gördüğü olayları ay, gün ve sene belirterek kaydetmiştir."¹⁰²

III. Tecelliyât'ın Manzûm-Mensûr Tercümesi/Şerhi

Fenâyî Ehl-i Cennet Efendi ve Dîvân'ından söz eden kaynakların¹⁰³ bir kısmı onun Tecelliyât'ının varlığından bahsetmektedirler. Vassaf, Bursalı Mehmet Tahir ve Bağdatlı İsmail Paşa, eserin "sülûka dair bir risâle" olduğunu söylerler. Alim Yıldız, eserin biri Arapça, diğeri Türkçe iki nüshası olduğundan bahsetmektedir. Verdiği dipnotta Arapça nüshanın; Süleymaniye Kütüphanesi, Mihrişah Sultan Bölümü, Nr.160'da kayıtlı olduğunu dile getirmektedir ki bu Arapça nüsha Fenâyî Efendi Divanı içerisinde 3b-4b arasını ihtiva etmektedir. Yıldız, Türkçe nüshanın, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü Nr. 3822'de 154-159 yaprakları arasında kayıtlı olduğundan bahsetmektedir. Bu nüsha içerisinde Hasan Rızâyî'nin şiirlerinin de olduğunu zikreder. Yıldız'ın söz ettiği nüsha, Tecelliyât'ın Türkçe tercümesi ve şerhi olup Hasan Rızâyî tarafından yapılmıştır. İçerisindeki şiirler de tercüme kısımlarında ele alınan içeriğin nazma dökülmüş halidir. Bu nedenle söz konusu kısımların manzûm şerh şeklinde isimlendirilmesi gerektiği kanaatindeyiz. Yıldız'ın söz ettiği bu nüsha, Cennet Efendi'ye ait olan Türkçe bir Tecelliyât değil, Arapça Tecelliyât'ın tercümesi ve şerhidir. Yıldız, Rızâyî'nin eserine ait kayıt numarasını sehven 3822 olarak vermiştir. 3822, Fenâyî Divanı'nın Süleymaniye Ktp. Hacı Mahmud Efendi nüshasının kayıt numarasıdır. Bu duruma sehven düştüğü anlaşılmaktadır; çünkü eserin içeriğine ait verdiği bilgilere bakıldığında, Rızâyî'nin bizim çalışmamıza konu olan tercüme ve şerhi olduğu anlaşılmaktadır. Fenâyî Divanı'nı üzerine çalışan diğer bir araştırmacı Aydın ise, Arapça Tecelliyât'ın iki nüshasından söz etmektedir. Birincisi, Yıldız'ın verdiği Fenâyî Divanı Süleymaniye-Mihrişah nüshası; diğeri Fenâyî Divanı'nın Milli Kütüphane Yazma Eserler A 2632

⁹⁸ Cebecioğlu, *age*, s.283.

⁹⁹ Abdullah Taha Orhan, *Hüseyin Vassâf'ın Vâkıât İsimli Eseri-Metin İnceleme*, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Necdet Tosun, İstanbul 2012, s.26.

¹⁰⁰ Eser için bkz. Hasan Kamil Yılmaz, *age*, s.118.

¹⁰¹ Eser için bkz. Kadriye Yılmaz-Kamile Çetin, "Rüyalar ve Niyâzî-i Mısrî'nin Ta'birâtü'l-Vâkı'ât Adlı Eserinde Rüyaların Dili" *Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, Volume 2/4 Fall 2007, p.1070.

¹⁰² Orhan, *age*, s.27-28.

¹⁰³ Bursalı Mehmet Tahir, *age*, C.1, s.54. Vassâf, *age*, C.3, s.38. Nail Tuman, *age*, s.166. Bağdatlı İsmail Paşa, *age*, C.2, s.290.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

numaralı nüshası. Her iki Divan nüshasının baş kısımlarında Tecelliyyât metni bulunmaktadır. Ancak, Milli Kütüphane nüshasındaki metinde az da olsa Türkçe kısımlar da vardır. “Fenâî’nin Tecelliyyât Risâlesi, A (Milli Kütüphane) ve M (Mihrişah Sultan nüshası) nüshalarının başlarında bulunmaktadır. M’de Arapça’dır. A’da Arapça kısmından sonra bir miktar da Türkçe olarak Fenâî’nin Simav’da bulunduğu yıllarda yaşadığı kerâmetvâri olaylardan birkaçı anlatılmıştır. Tecelliyyât’ın bu nüshalarda bulunması, ortak kelime varyantları da dikkate alındığında ikisi arasında bir yakınlık kurmaktadır.”¹⁰⁴

Yıldız, Hacı Selimağa Ktp. Hüdâyî Efendi Bölümü Nr. 512’de 31a-63b yaprakları arasında kayıtlı bir Tecelliyyât nüshasının da gösterildiğini; fakat buradaki eserin şairimiz Fenâî’ye ait olmadığını belirtmektedir:

“... nüsha üzerinde yaptığımız incelemede bu eserin *Tecelliyyât* olmadığını gördük. Söz konusu eser, çeşitli âyet ve hadislerin tasavvufi yönden açıklandığı Farsça bir eserdir.”¹⁰⁵

Necdet Tosun, Hüdâyî’yle ilgili mezkûr tebliğinde, Cennet Efendi’ye ait İstanbul Belediye Kütüphanesi Osman Ergin Yazmaları nr.314/11’de kayıtlı olan ve 76b-84a varakları arasını ihtiva eden, yukarıdakilerden farklı bir Tecelliyyât nüshasından daha söz etmektedir¹⁰⁶. Söz konusu bu nüshanın incelendiğinde şairimiz Fenâî’ye ait olmadığı anlaşılmaktadır. Eser, Mehmed Fenâî¹⁰⁷ adında başka bir şaire ait olan *Etvar-ı Seb’a Risâlesi*’dir. Eserin içeriğinden, bahis konusu Fenâî’nin Halvetî bir şair olduğu anlaşılmaktadır. Kuvvetli bir ihtimalle bu şair, Alim Yıldız’ın yukarıda adı geçen makalesinde kendisinden bahsettiği, “*Etvar-ı Seb’a Tercümesi*” adlı bir eseri olan, Celvetiyye, Uşşâkiyye, Nakşîbendiyye tarikatlarından da icazetli olan Halvetiyye’nin Gülşeniyye şubesi şeyhlerinden Kastamonulu La’lî Mehmed Fenâî¹⁰⁸’dir. Yıldız, bu şaire ait *Etvar-ı Seb’a Tercümesi*’nin İstanbul Belediyesi Osman Ergin Yazmaları içerisinde bulunan bir nüshasına ait künye bilgilerini dipnotta vermiştir. Bizim incelediğimiz eser de belirttiğimiz gibi aynı kütüphanede bulunmaktadır; fakat Yıldız’ın verdiği künye farklıdır.

Yıldız, Tecelliyyât’ın müstakil bir eser karakteri taşımadığını, Fenâî Efendi tarafından değil de müritlerince yazılmış olabileceğini söylemektedir:

“Fenâî’ye atfedilmesine rağmen, onun müritleri tarafından kaleme alındığını düşündüğümüz *Tecelliyyât* isimli bu eser, müstakil bir eser hüviyetine sahip değildir. Fenâî’nin yaşamış olduğu olağanüstü hallerden bahsetmektedir.”¹⁰⁹

Abdullah Aydın, muhtevasına değinip eser hakkında genel bir değerlendirme yaparken; Yıldız, hem Rızâyî’nin tercümesi olan nüsha hem de Mihrişah Sultan nüshasının ayrı ayrı içeriğine değinmektedir: “Hacı Mahmud Efendi Bölümündeki nüsha: ‘Cennet Efendi hazretleri buyurmuşlardır ki, Hazret-i Resûl-i Ekremi vâkı’ımda gördüm ki yanlarında yedi kimesne var idi...(154a)’ diye başlamakta ve Fenâî’nin tecellileri anlatılmaktadır. Aralarında yer yer

¹⁰⁴ Aydın, *age*, s.72.

¹⁰⁵ Yıldız, *age*, s.33.

¹⁰⁶ Tosun, *agt*, s.230.

¹⁰⁷ İstanbul Belediye Kütüphanesi Osman Ergin Yazmaları nr.314/11, 77a.

¹⁰⁸ “Asıl ismi Mehmed’dir. “La’l” ismi verilen kırmızı mürekkebi ıslah ettiğinden dolayı La’lî lakabını almıştır. Gülşenî tarikatı şeyhlerinden olan ve XVIII. Yüzyılda yaşamış bulunan La’lî Mehmed Fenâî Kastamonuludur. Kastamonu’dan Edirne’ye giderek, şeyh Mehmed Sırrı Efendi’den tarikat âdâbı öğrenmiştir. Ayrıca, Mustafa Paşa şeyhi Seyyid Alâaddin Efendi’den de “ahz-i tarikat” eylemiştir. Babası ve dedeleri de Halvetî şeyhlerindedir. Hem Halvetî, hem Celvetî, hem Uşşâkî, hem de Nakşîbendî tarikatlerinden icazetlidir. İbrahim Gülşenî’nin *Ma’nevî*’sinden bazı beyitleri şerh etmiş ve bu eser Hasan Sezâî’nin mektuplarıyla birlikte basılmıştır. Şiirlerinde Fenâî mahlasını kullanmıştır. Şeyh Âşık Musa Dergahı’nda postnişinlik yapmıştır. Gülşenî tarikatının Sezâiyye kolunu kuran Hasan Sezâî (ö.1738)’nin de şeyhlerindedir. ... Lâ’lî Fenâî’nin; *Etvar-ı Seb’a Tercümesi*, *Şerh-i Ebyât-ı Ma’nevî-i Gülşenî* ve *Divançe* olmak üzere üç tane eseri bulunmaktadır.” Yıldız, *agm*, s.350-351.

¹⁰⁹ Yıldız, *age*, s.33.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Rızâyî'nin şiirlerine rastlanmaktadır. 159a'da yine Rızâyî'nin, Fenâyi'nin vefatına tarih düşürdüğü, bir şiiri ile risale sona ermektedir. Mihrişah Sultan nüshası: "Fenâyi pîr-i fânî itdi rihlet" mısraıyla başlayan üç beyitlik bir kıt'adan sonra "ez-Teceliyyât-ı şeyh nâmdâr-ı 'azîz Şeyh Mehmed Efendi eş-şehir bi-Ehl-i Cennet (ks.) başlığından sonra; 'Raeytü Rasûle'llâhi (sav.) fi mahallin ve fi cenbihî seb'atü reculin..." Arapça ifadeleriyle bir önceki nüshada geçen tecellileri anlatılmaktadır."¹¹⁰

Teceliyyât'ın Arapça nüshası olan Mihrişah Sultan nüshasının içeriğiyle Milli Kütüphane nüshasındaki Arapça içerik aynıdır. Her iki eserde de yedi tane tecellî (vâkı'a)den söz edilmektedir. Hasan Rızâyî'nin incelediğimiz tercüme ve şerhi de söz konusu bu yedi tecellîyi ele almaktadır. Ancak Rızâyî, her tecellîyi tercüme ettikten sonra nazmen şerh etmiştir. Milli Kütüphane nüshasını incelediğimizde, ismi belli olmayan bir müstensih tarafından Arapça kısımların Türkçe tercüme edildiği görülmekte ve bahsedilen müstensih tarafından birtakım tecellîlerin de Türkçe tercümelere eklendiği anlaşılmaktadır. Tercüme, Rızâyî'nin yaptığı tercümeden daha hacimlidir. "Vâkı'at-ı Hazret-i Şeyh Mehmed Efendi Kuddise Sırrahu" başlığı altında verilen Türkçe tercümede anlatılanlardan, eserin Arapça'sının da -muhtemelen Fenâyi'nin müridi olan- sözü edilen müstensih tarafından yazıldığı anlamı çıkmaktadır¹¹¹. Fenâyi, bu kişiye tecellîlerini anlatmış, o da metni kaleme almıştır. Ancak, Arapça yazma fikrinin Fenâyi'ye mi, yoksa müstensihe mi ait olduğu tam olarak anlaşılamamaktadır. Fenâyi'nin tecellîlerini Arapça olarak söylediği düşünülebileceği gibi, Türkçe olarak anlattıklarının Arapça olarak yazılmasını istemiş olabileceği de akla gelmektedir. Arapça kaleme almak düşüncesinin müstensihe ait olma ihtimali de düşünülebilir. Kanaatimizce Fenâyi, tecellîlerini müridlerinden olan bu şahsa anlatmış, İslâm'n Arap diline verdiği öneme atfen ve Hüdâyî'nin de tecellîlerini Arapça yazmasından hareketle -şeyhine bağlılığının bir göstergesi olarak- Arapça yazılmasını istemiştir. Müstensih, Arapça kısımları, Cennet Efendi'nin dostlarının isteği üzerine Türkçe tercüme etmiştir¹¹². Ancak tercümesine Arapça kısımlarda olmayan bazı tecellîler de eklemiştir. Türkçe ifade edilen bu tecellîler, her ne kadar Fenâyi'ye aitmiş gibi zikredilse de -Alim Yıldız'ın yukarıda verilen şüphelerini destekleyecek mahiyette- şairimize ait olmayabileceği yani ona atfedilmiş olabileceği ihtimallerini de düşündürmektedir. Müstensih, Rızâyî'nin de tercüme ve şerh ettiği yedi tecellîye, altı tecellî daha ekleyerek, toplam on üç tecellîyi vermektedir. Yedinci tecellîden¹¹³ itibaren tecellîler vuku buldukları tarihiyle (gün, ay, yıl) birlikte zikredilmektedir. Verilen tarihler, h.1039/m.1630¹¹⁴ ve h.1040/m.1631¹¹⁵ dir.

1-2 varaklık bu küçük eseri (Arabî metni), önce de dile getirdiğimiz gibi, 17. yüzyılın velut müelliflerinden Aksaraylı Hasan Rızâyî tercüme etmiş ve tercümesine manzûm kısımlar da eklemiştir. Manzûm kısımların, tercümede verilen kısımların şiirleştirilmiş hali olduğu görülmektedir. Eser, Rızâyî'nin diğer eserlerinin de bulunduğu külliyat içerisinde, 154a-159a varakları arasında bulunmakta olup nesih hatla kaleme alınmıştır. Rızâyî; cennetin dilinin Arapça olduğunu, Kur'ân-ı Kerim'in Arapça indirildiğini ve Allah Resulü'nün Arap kavmine mensup olduğunu, Teceliyyât'ın Arapça yazılmasında bu gibi hikmetler bulunduğunu dile getirerek, tercüme ederken Allah rızası götüğünü, cennette haşrolmayı umduğunu ve Allah'ın orada kendisine köşkler (kasırlar) vererek mükafatlandırmasını temenni ettiğini belirtmektedir:

¹¹⁰ Yıldız, *age*, s.33.

¹¹¹ "... ba'zı vâkı'âtun bu fakîr u kesîrû't-taksîre izhâr idüp fakîr dahî ol vâkı'âtı izhâr idüp fakîr dahî ol vâkı'âtı 'Arabî terkîb ile bir varak-pâresine tahrîr idüp..." Fenâyi, *Dîvân (Teceliyyât Metni)*, Milli Kütüphane Yazma Eserler Nr. A 2632, 3a.

¹¹² "... ba'zı ehîbbâsı Türkîye tercemesüñ iltimâsiyle Türkîye terceme olundu." Fenâyi, *age*, 3b.

¹¹³ "Sâbî'an buyurdılar ki: Kasaba-ı Simavda sâkin olduğum eyyâmda salât-ı 'îdi kılup hânemüze teveccüh eyleyüp yolunuz mekâbir-i müslimîn semtine ugradı. Sağ cânibimden bir nidâ işitdim. Bir kârî didi ki... Ammâ şahsı görmedüm. Biñ kırk senesi şehr-i zi'l-hiccesinüñ onuncısı ki pencenbe günü idi." Fenâyi, *age*, 4a.

¹¹⁴ Fenâyi, *age*, 4b, 5a.

¹¹⁵ Fenâyi, *age*, 4a,5a.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

‘Arabîdür anuñ hüsn-i kelâmı
 Ki zîrâ cennet ehli subh u şâmı
 ‘Arabca söyleşürler cennet içre
 Kamusu ‘izzet içre rahmet içre
 Muhammed Hak Resûl kavm-i ‘Arabdur
 Dahı Kur’ân ‘azîm kelâm-ı Rabdur
 (154a)

...
 Arabca cennet ehlinüñ lisânı
 Rızâyî terceme eyledi anı
 Bile haşr ide Hak bizi cinânda
 Hudâmuz fazlile ‘âlî mekânda
 (154b)

Hüdâyîler muhibbidür Rızâyî
 Vire cennetde kasrı Aksarâyî¹¹⁶

Cennet Efendi, ilk tecellisinde Peygamber Efendimizi gördüğünü ve yanında yedi kişi olduğunu söylemektedir. Söz konusu yedi kişinin her birinin elinde bir kalem vardır. Peygamberimiz, Cennet Efendi’yi de onların arasına davet etmiştir. Oradaki üç kişi Cennet Efendi’nin önüne geçince Hazret, üzülür. Ancak o sırada Hazret’den başka herkes kaybolur.

Her ne kadar biz, Cennet Efendi’nin yaşadığı manevî hali “tecellî” kelimesiyle karşılaşak da bu manevî hal için, “vâkı‘a” kelimesi kullanılmaktadır. Vâkı‘a kelimesinin bazen tecellî kelimesini karşılayabildiğini ve vâkı‘ât türünün tecelliyyât türüyle benzerlik gösterdiğini daha önce zikretmiştik. Burada, Cennet Efendi’nin yaşadığı ruhî ve manevî tecrübenin vâkı‘a teriminin tarifinden hareketle yakaza halinde veya rüyaya benzer bir durumda olduğu anlaşılmaktadır.

Tecellîlerin kaleme alınmasındaki amaçlardan birinin müritleri manevî anlamda coşturmak olduğunu daha önce belirtmiştik. Buradaki tecellînin rüyaya benzer veya yakaza halinde olması bahis konusu edilmeksizin, Peygamberimizle müşerref olmanın söz konusu coşkuyu zirveye taşıyacağı muhakkaktır. Tecelliyyât metnini kaleme alan her kim olursa olsun (Cennet Efendi veya müritleri) -kanaatimizce- Celvetî sûfilerinin coşkusunu en üst seviyede tutma amacı taşımaktadır. Şayet, tecellînin yakaza halinde olduğu yönünde karar kılınırsa; Peygamberimizin rüyayla ilgili meşhur hadisine telmih yapılmak istenmiş olabileceği akla gelmektedir. Peygamberimiz, Müslim ve Buhari’nin Ebû Hureyre’den rivayet ettikleri bir hadisinde¹¹⁷: “Beni rüyada gören kimse, uyanık iken de görecek tir veya görmüş gibidir. Zîrâ şeytan, benim sûretime giremez.” demektedir. Bu durumda, Cennet Efendi’nin, yakaza halinde Peygamberimizle görüştüğü anlamı çıkar ki Celvetî müridinde coşkuyu en üst seviyeye çıkaracak önemli bir etken olacağı görülebilmektedir.

¹¹⁶ “Vire cennetde kasrı Aksarâyî” mısrasında “kasrı Aksarâyî” şeklindeki kullanımın, “kasrı Aksarâyî” biçiminde tamlama oluşturabilecek şekilde tevriyeli olarak da kast edilmiş olabileceği düşünülebilir. Mısra, “Ey Aksarâyî! Allah sana cennette kasrı vere.” anlamında karşılık bulabileceği gibi; “Aksarâyî’nin kasrını Allah cennette vere.” manasında da anlaşılabilir.

¹¹⁷ Hadis için bkz. İmam Muhyiddîn Nevevî, **Riyâzü’s-Sâlihîn**, çev. Kıvamüddin Burslan-Hasan Hüseyin Erdem, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 10. Baskı, Tarihsiz, Ankara, s.222.

Rızâyî, Cennet Efendi'nin yukarıda ele aldığımız manevi hallerini, yaşadığı fevkalâdelikleri Aziz Mahmud Hüdâyî'nin himmetiyle gerçekleştiğini düşünerek Cennet Efendi'yi şu şekilde konuşturur:

Velîler üstüne geçdüm efendi

'Azîz'üm himmet itdi bildüm imdi

(154b)

Rızâyî, Cennet Efendi'nin her tecellîsinin başında, beyitlerin akabinde "ba'dehu" ifadesini kullanmaktadır. "Ba'dehu" ifadesi yeni bir tecellîye geçileceğini göstermektedir.

Cennet Efendi, ikinci tecellîsinde Peygamberimizi, Aziz Mahmud Hüdâyî ve evliyanın büyüklerinden bazılarıyla Makâm-ı Mahmûd'da birlikte gördüğünü söylemekte; Peygamberimizin kendisini yanına davet ettiğini, birçok büyük zâtın önüne geçirdiğini, bu durumdan kendisinin taaccüp ettiğini, bu hali gören evliyanın kendisine imrendiğini belirtmektedir. Bu kısımda geçen makâm-ı Mahmûd ifadesi, -kanaatimizce- tevriyeli bir kullanım arz etmektedir. Söz konusu ifadenin, Kur'ân'daki anlamına uygun olarak "Peygamberimizin ahirette ümmetine hususî olarak şefaât edeceği makam"¹¹⁸ anlamında kullanılmış olduğu ilk akla gelmekle beraber, Aziz Mahmud Hüdâyî dergahını kastedecek bir kullanım arz ettiği de düşünülebilir. Bu tip kullanımları, Celvetîlere has terminoloji olarak değerlendirebiliriz. Kendisi de Celvetî olan Hasan Rızâyî'nin "Tezkiretü's-Sâlikîn" adlı eserinde bu kullanıma benzerlikler gösteren ifadelerin olduğu tespitlerimiz arasındadır. "... Bu icmâlden garaz izhâr-ı 'ubûdiyet ve 'arz-ı hulûsiyyet'dür. Bu âsitâne-i Mahmûdî makâmûn eben 'an-ceddin çârûb-dârı olmağa tahsîl liyâkatdur."¹¹⁹, "İşbu mefhûm üzre Hazret-i 'Azîzûn ravza-ı mutahharalarına mukaddemen def'âtile yüzüm sürüp... tazarru-ı tâm olunmuş idi."¹²⁰, "Ba'dehu 'Azîzûn merkad-ı şerîflerine girüp ba'dehu cum'a namâzun Beytu'llâhda yani Hazret-i 'Azîzûn câmi'-i şerîfinde Ehl-i Cennet Mehemed Efendi hazretlerine iktidâ idüp..."¹²¹

Cennet Efendi, üçüncü tecellîsinde Hüdâyî'yi camisine giderken gördüğünde kendisinin de yanında gittiğini, Hüdâyî'nin Peygamberimizin meclisine katıldığını, söz konusu mecliste Peygamberimizin Hüdâyî'ye bazı kağıtlar verdiğini dile getirmektedir. Peygamberimiz, eliyle Cennet Efendi'yi işaret eder. Hüdâyî'den kağıtları Cennet Efendi'ye vermesini ister.

Tercüme metninde "Hazret-i 'Azîz dahı Resûl-ı Ekrem emr-i şerîfi ile baña ba'zı evrâk virdi." cümlesi, tarikat kültüründeki "icâzet" geleneğini akla getirmektedir. Mutasavvıflar bu geleneğin kaynağını, Peygamberimize kadar götürmekte, tevbe ve inâbe verme konusunda yetkinliğin ancak icazetle mümkün olabileceğini belirtmektedirler¹²². "İcâzet, şeyhin talebesine duyduklarını veya kitaplarını rivâyet etmesine izin vermesinden ibarettir. Talebe şeyhten bir şey dinlemese veya ona bir şey okumasa da yine aynı manada kabul edilir."¹²³ Buradan anlaşılmaktadır ki Aziz Mahmud Hüdâyî, talebesi ve halifesi olan Cennet Efendi'nin irşada yetkili olduğunu bu

¹¹⁸ "Gecenin bir kısmında da sadece sana mahsus bir nafîle olmak üzere uykudan kalk, Kur'ân ile Teheccüd namazı kıl, Rabbinin seni Makam-ı Mahmud'a göndermesi kesindir." İsrâ Sûresi, 17/79. Elmalılı Hamdi Yazır, **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Tuva Yayınları, İstanbul 2008, s.207.

¹¹⁹ Hasan Rızâyî el-Aksarâyî, **Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn**, İstanbul Belediyesi Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Nr. 41, 6b.

¹²⁰ Rızâyî, **age**, 33b.

¹²¹ Rızâyî, **age**, 33b.

¹²² "Hazret-i Resûl zamanından tâ bu zamâna dek meşâyıhdan ve hulefâdan hiç kimse icâzet olmaksızın meşâyıhın elinden diyerek lâ-'ale't-ta'yîn ya da kendi adını anarak filan elinden diye tevbe vermemiştir." Ali Çavuşoğlu, **Yusuf Hakîkî Baba-Tasavvuf Risâlesi ve Metâliu'l-İmân-İnceleme ve Metin**, Akçağ Yayınları, Ankara 2004, s.25.

¹²³ Muhittin Düzenli, "İslam Rivâyet Geleneğinde İcâzet" **Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi**, S.15 (2004), s.268. Ayrıca bkz. H.Yunus Apaydın, "İcâzet", **Diyanet İslam Ansiklopedisi**, Diyanet Vakfı Yayınları, C.21 (2000), s.401-403.

icâzetle ilan etmektedir. Bu anekdotan, Hüdâyî'nin de icâzet vermeye yetkili olduğu anlaşılmaktadır. Çünkü, O da icazeti Peygamberimizden alarak Cennet Efendi'ye getirmiştir. Peygamberimiz emriyle verilen bahis konusu icâzet, Cennet Efendi'yi veliler zümresine ilhak etmiştir:

Resûl emrile virdi baña evrâk

Velîler zümresine itdi ilhâk

Fukarâ¹²⁴ya idem ben dahî irşâd

Bizi seven bizümle ola dilşâd

(155a)

Cennet Efendi, dördüncü tecellisinde içerisinde Peygamberimizin olduğu yüksekçe bir ev gördüğünü; eve nazar ettiğinde, kervansaray gibi kat kat oluverdiğini belirtmektedir. Evde bulunanlardan birisi Hazret'e dönerek: "Yol nerededir?" diye sorar. Hazret, bu sorudaki "yol"dan kastın "İslam'ın çizdiği istikamete uygun ehl-i sünnet dairesindeki âdâb ve erkândan müteşekkil tarikat esasları" olduğunu düşünmektedir. Soruyu soran kişiye dönerek: "Yol buradadır yani Peygamberimizin de içinde bulunduğu kervansarayı andıran yüksekçe evde." Peygamberimiz, bu cevaptan epey hoşnut olmuş ve tebessüm etmiştir. Metinde söz edilen evin "gâyet yüksek ve vâsi" olması, kanaatimizce ehl-i sünnet yolunun genişliğini ifade etmektedir. "Ol evden yere nazar itdüm, kârbânsaray gibi biraz katla gördüm." ifadesindeki "katla" tabirinin seyr ü sülûktaki nefis mertebelerini hatırlattığı bir ihtimal olarak düşünülebilir.

Buradaki 'tecellî'nin tam anlaşılabilmesi için, Celvetiyye tarikatının ve bu tarikatın kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyî'nin ehl-i sünnet çizgisinin yani sünnî tasavvuf anlayışının biraz irdelenmesi kanısındayız. Aziz Mahmud Hüdâyî'nin tasavvufi muhtevalı eserleriyle ilmî eserlerine bakıldığında şer'î ölçülere sıkı sıkıya bağlı bir fâkih, tasavvuf klasiklerini hakkıyla anlamış derin bir sûfi, devrin sultanlarını etkisi altına alarak, halk ve devlet arasında vasat bir çizgi oluşturmaya çalışan etkin bir fikir ve aksiyon adamı, yine halka ve devlet adamlarına sözünü geçiren gür sesli bir hatip olduğu görülecektir. Hüdâyî ve onun hemen peşinden gelen Cennet Efendi gibi takipçileri "Kadıızâdeliler"¹²⁵ olarak bilinen ve tasavvuf ehlini şeriatın dışına çıkmakla itham eden bir grubun etkili olduğu bir dönemde, tasavvufun İslam dışı olmadığını pratik ve teorik olarak göstermeye çalışmıştır. "Hüdâyî'nin en sık müracaat ettiği sûfilerin başında Cüneyd-i Bağdâdî gelmektedir. Özellikle tevhid, zikir, mârifet, nefis ve nefsin afetleri gibi meselelerde Cüneyd'in sözleri Hüdâyî'nin fikirlerine dayanak oluşturmuştur. Onun ılımlı tasavvuf anlayışının Hüdâyî'nin bu tercihinde önemli payı olduğu muhakkaktır. Zira her ne kadar ibn-i Arabî'nin sistemleştirdiği

¹²⁴ "Fukarâ" ile kastedilen Celvetî müridleridir. Tasavvuf çevrelerince Peygamberimize atfedilen ve Keşfü'l-Hafâ'da kritiğe tabi tutulan İslam kaynaklı bir sözde, Peygamberimizin: "el-fakru fahrî" yani "Fakirlik iftihar vesilemdir." şeklinde buyurduğu söylenmektedir. Tasavvuf erbabı, bu söze telmihen kendilerini, "her şeyden ilgisini kesip doğrudan doğruya Allah'a teveccüh edenler" anlamında "fukarâ" olarak adlandırmaktadırlar. Mezkûr söz için bkz. Şeyh İsmail bin Muhammed Aclûnî, **Keşfü'l-Hafâ ve muzîlu'l-ilbâs amme's-tehere mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs**, Matbaatü'l-Âlemiyye, Dimaşk (Şam) - Suriye 2000, 2/113. Nevzat Aşık, Hz. Peygamber ve Çalışmak, **Diyanet Dergisi**, Sayı:102 (Haziran 1999), <http://www.diyanet.gov.tr>.

¹²⁵ "XVII. yüzyılın en dikkat çekici tarafı tasavvuf ehline karşı hasım, kendilerine 'Kadıızâdeliler' ve 'Fakılar' denilen bir grubun ortaya çıkması olmuştur. Bu sınıf tasavvuf ehline karşı aşırı düşmanlık gösteren birkaç vâizden oluşmakla birlikte, bazı saray mensuplarının vâizleri tutması neticesinde tekkelerin basılması, bazı şeyhlerin ölümle tehdit edilmesi gibi çirkin hadiseler vuku bulmuştur. Bu mücadele karşısında mutasavvıflar da işi fiilî bir eyleme dönüştürmeden kendilerini sözlü ve yazılı olarak savunmuşlardır. Bunlar arasında yüzyıl boyunca her iki taraftan da birer ismin sahneye çıktığına şahit olmaktadır. Bunlardan Kadıızâde Mehmed Efendi'nin karşısında Şeyh Abdülmecid Sivâsî yer almıştır. Bu yüzden, daha sonraki zamanlarda, ortaya Kadıızâdelilerin karşısında olarak çıkan mutasavvıflar da "Sivâsîler" olarak isimlendirilmiştir." Necdet Yılmaz, **Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Sûfiler, Devlet ve Ulemâ**, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2001, s.449.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

vahdet-i vücûd anlayışına bağlı bir sûfî olsa da Hüdâyî genel olarak aşırılıklara iltifat etmeyen, tartışmalara açık konulardan uzak durmayı tercih eden bir görünüm arz etmektedir."¹²⁶ Tasavvuftaki vukûfiyetine rağmen muğlak meselelere girmemiş, coşkun sûfilerden İbn-i Arabî ve Hâkim Tirmizî'yi iyi tanımasına rağmen bu iki mutasavvıf etrafında gelişen tartışmalardan uzak durmuştur. "O halde Hüdâyî'nin bu husustaki çekimsiz tavrı onun müteşerri bir mutasavvıf oluşu ve biraz da yöneticilere yakınlığının gerektirdiği temkinli duruşuyla ancak izah edilebilir."¹²⁷

Cennet Efendi'nin Tecellî'sine gelince... Cennet Efendi, konunun daha iyi anlaşılması amacıyla yukarıda verdiğimiz uzun paragrafta ele aldığımız Celvetî esaslarına ve bahis konusu edilen bu esasların adeta ete kemiğe bürünmüş hali olan Aziz Mahmud Hüdâyî'ye derinden bağlı olan mutasavvıflardandır. Divan'ını ele alırken de belirttiğimiz gibi, gerek şiirlerinde, gerek vaazlarında gerekse de şu an ele aldığımız tecellîlerinde, bütün himmetini; tasavvufun ve dördüncü tecellîsinde "yol bundadır" diyerek istiâre yoluyla kast etmek istediği ehl-i sünnet çizgisinin anlaşılmasına sarf etmiştir. Dördüncü tecellîsiyle müridlerine bir yol haritası çizmiştir. Rızâyî'nin, bu tecellînin hemen akabinde "yâ Resulallâh" redifli ilahi formunda bir manzûmeye yer vermesi, şeyhinin verdiği mesajı anında kavramış bir müridi andırmaktadır:

Kamunuñ varacak bâbı kapuñdur yâ Resûlallâh

Kamunuñ âbile tâbı tapuñdur yâ Resûlallâh

Yolın azmışlara reh-ber ki sensin yâ Resûlallâh

Kamu düşmişlere server ki sensin yâ Resûlallâh

Hüdâyîlerle haşr ola kıyâmetde şefâ'at kıl

Şefî'ü'l-müznibîn sensin meded it yâ Resûlallâh

Cennet Efendi, bir sonraki tecellîsinde Hüdâyî dergahındaki camiden gökyüzüne üç ayaklı bir merdivenin yükseldiğini söylemekte; bu merdiven aracılığıyla, gökyüzüne çıkıp sidretü'l-müntehâyâ eriştiğini ifade etmektedir. Hazret, burada Cebrail'i görür ve Sidre'nin öbür tarafına teveccüh eder. İki melek gelerek O'nu bulunduğu yerden men etmek isterler ve orada bulunmasının sebep-i hikmetini sorarlar. Hazret, meleklerle: "Benim muradım, muradsız olmaktır." der. Melekler de bu isteği karşılamaya güçlerinin yetmeyeceğini belirterek uzaklaşırlar. Bu tecellîde geçen "nerdübân, Sidre, Cebrâil, nâ-murâd, kâdir" gibi kelimelerin ve isimlerin birtakım tasavvufî manalara işaret ettiği anlaşılmaktadır. Tecellîde verilen birtakım fiillerin insan sınırlarını zorlayacağı âşikârdır. Bu durum, bazı terimlerin gizli manalara delalet ettiğini göstermektedir. Örneğin, "nerdübân" kelimesi tasavvuftaki seyr-i urûca telmihen kullanılmakta ve Peygamberimizin "mirâc" hadisesini hatırlatmaktadır. Aynı kullanımı birçok mutasavvıf ve klasik şairimizde de görmekteyiz¹²⁸. "Ahâdiyet denilen ilk noktadan başlayarak insanın derece derece aşağı inmesine kesret ve maddî âleme gelmesine *seyr-i nüzûlî*, tam tersine aşağıdan yola çıkıp geldiği noktaya dönmesine *seyr-i urûcî* denir."¹²⁹ Buna tasavvufta devriyye sistemi denilmektedir. Urûcunu tamamlayan, insan-ı kâmil olmuştur. Üç ayaklı bir merdivenle urûca intikal eden Cennet Efendi, urûcun zirve noktası Sidre'ye yükselmiştir. Kanaatimizce, burada kast edilen Sidre'ye yükseliş, cismen değil zevkendir. Bu zevki de ancak ve ancak Peygamberimize hakkıyla varis

¹²⁶ Salih Çift, "III./IX Yüzyıl Sûfîleri'nin Aziz Mahmud Hüdâyî'ye Tesirleri", **Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu (23-25 Mayıs 2005) Bildiriler**, Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmalar Merkezi Yayınları, İstanbul 2006, C.I-II, s.174.

¹²⁷ Çift, agt, s.175.

¹²⁸ Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî'nin bir beyitini şerh ederken, "mirâc"ın "merdiven"le karşılandığını dile getirmekte ve beyitin manasının bu şekilde düşünülerek açıklanması gerektiğini ifade etmektedir. Bkz. Ali Nihad Tarlan, Fuzûlî Dîvânı Şerhi, "47.Gazel", Akçağ Yayınları, Ankara 2001, s.150.

¹²⁹ Uludağ, age, s.317.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

olanlar elde edecektir. Bu tecellîde Celvetî sûfilerini zevk olarak zirve noktaya taşıma amacı da güdülmüştür. Tecellîde verilen “nâ-murâd” kelimesi, “muratsız, isteksiz” karşılığında kullanılır ki “benlikten eser kalmaması, Allah’ın varlığını düşünerek varlık¹³⁰ davasına kalkışılmaması, kişinin şahsi ve maddi varlığını unutmaması, ikilik¹³¹ten tecerrüt etmesi” gibi anlamlara gelmektedir. Rızâyî, burada verdiği manzûmesinde “nâ-murâd” olmanın yolunun mâsivâ¹³²yı yani Hak’tan gayri her şeyi terk etmekten geçtiğini belirtmekte; bu “terk”in sonucunda müridin arzular bakımından yok olacağını, öleceğini, “yokluk” mertebesine erişeceğini dile getirmektedir. Varlık davasından kendisini soyutlayan, akıllı kişidir:

Nâ-murâd olmak ile irer murâdına kişi
 Sen murâd bulmak dilerseñ ko sivâdan teşvîşi
 Mâ-sivâyı terk idüp yokluk dile bul Rabbiñi
 Ey Rızâyî kim ki kor bu varlığı ‘âkıl işi

“Tasavvuf yolunu seçen mürid, bir mürşidin gözetim ve denetimi altında, kabiliyetine göre değişen süreler içinde çeşitli riyâzet ve mücâhedelerle nefsinin terbiye eder. Bu terbiye ve tezkiye sonucunda ulaşılan noktaya fenâ ve bekâ adı verilir.”¹³³ “Fenâ” makamında yok olan, “bekâ” vadisinde ‘seyr’ eder. “Nefsinden fâni olan Hak’la baki olduğu gibi Allah’ta fâni olan da Allah’da baki olur.”¹³⁴ Rızâyî, “fenâ”ya erişen müridin muradını bulduğunu ifade etmektedir. Cennet ehlerinden olmak isteyen mürid, muradına kavuşmalı yani kötü huy ve fiillerinden tecerrüt etmelidir:

Ehl-i Cennet olmaya yokluk gerek bula murâd
 Bu fenâyâ olmaya mâ’il anuñ hoşdur başı

Yukarıdaki beyitte verilen “ehl-i cennet” tamlamasının tevriyeli bir şekilde kullanılmış olabileceği akla yatkın görünmektedir. “Ehl-i cennet”, “cennette meskûn olanlar” şekliyle anlaşılabilir gibi; mutasavvıf şairimiz Ehl-i Cennet Efendi’yi kast edecek şekilde de anlaşılabilir. Bu durumda beyite verilecek manaları şu şekilde izah edebiliriz:

“Cennet ehlerinden olmak istenirse ‘yokluk’a erişip ‘murad’ bulmak gerekir. Bu ‘fenâ’ya meyledenin başı hoştur.”

“Ehl-i Cennet Fenâyî Efendi gibi muradına ermek istersen ‘yokluk’a erişmek gerekir. Bu ‘fenâ’ya meyledenin başı hoştur.”

Cennet Efendi, altıncı tecellîsinin bir bayram günü, bayram namazından dönerken gerçekleştiğini belirtmektedir. Namazdan evine dönen Cennet Efendi, kabristanı ziyaret etmek ister. Mezarlık ziyareti esnasında sağ tarafından gelen bir nidâ işitir. Meçhul bir şahıs: “O, kendisinden isteyebileceğiniz her şeyi size verdi.” mealindeki ayeti¹³⁵ okumaktadır. Hazret, sesin yükseldiği tarafa dönerek bakar; fakat şahsı göremez. Bu tecellîde anlatılanlar, Ehl-i Cennet Efendi’nin yukarıda zikredilen “murâd”ına kavuştuğunu gösteren bir müjdeye işaret etmektedir:

¹³⁰ “Varlık” maddesi için bkz. Uludağ, **age**, s.374. Kaplan Üstüner, **Divan Şiirinde Tasavvuf**, Birleşik Yayınları, Ankara 2007, s.47.

¹³¹ “İkilik” maddesi için bkz. Uludağ, **age**, s.182. Üstüner, **age**, s.51.

¹³² “Mâsivâ” maddesi için bkz. Uludağ, **age**, s.237. Pala, **age**, s.298..Üstüner, **age**, s.55.

¹³³ “İnsandaki kötü huy ve davranışların yok olması fenâ, bunların yerini güzel huy ve iyi davranışların alması ise bekâdır. Kulun nefsanî sıfatlarından arınması fenâ, Allah’ın sıfatlarıyla süslenmesi ise bekâdır. Kulun kulluğunu görmekten fani olması fenâ, ilâhî tecellileri temaşa etmekle bâki olması bekâdır.” Üstüner, **age**, s.172.

¹³⁴ Uludağ, “Bekâ-Fenâ” Maddesi, **age**, s.70.

¹³⁵ İbrahim Süresi, 14/34. Elmalılı Hamdi Yazır, **Kur’ân-ı Kerim Meali**, Tuva Yayınları, İstanbul 2008, s.185.

Oldı hâtiften baña işbu nidâ'

Cümle maksûdımı virdüñ Rabbenâ

Cennet Efendi, son ve yedinci tecellisinde kendisini Tophane semtinde bir mektebin içerisinde görmektedir. Hazret, mektepte halife iken şeyhi Aziz Mahmud Hüdâyî de onu hocasıdır. Mektepte birçok talebe bulunmakta ve Hüdâyî huzurunda Kur'an tilaveti yapmaktadırlar. Hazret de Hüdâyî'nin huzurunda Kur'an okumak ister. Hüdâyî, Hazret'den Kur'an'ı ezberden okumasını söyler. Hazret, "Hüvellahüllezî" olarak bilinen Haşr Sûresi'nin son üç ayetini okumaya başlar; fakat son ayete¹³⁶ geldiğinde manevî bir hâl zuhûruyla kendinden geçer. Manevî hâlin içerisindeyken birisinin, yarıda bıraktığı ayeti tamamladığını işitir. Tecellide geçen "mekteb" kelimesi istiâreli bir kullanımla "irfan mektebi" anlamında Celvetiyye tarikatına işaret etmektedir. Mektebin ders veren hocasının Hüdâyî olması, bunu açık bir şekilde göstermektedir. Zannımızca, mektepteki öğrenciler, Hüdâyî'nin diğer müridleri veya halifeleridir. Onların Hüdâyî'nin huzurunda Kur'an'ı yüzünden okumaları Celvetî tarihinde henüz ideal seviyede olmadıklarına delil olarak düşünülebilir. Hüdâyî'nin, Cennet Efendi'den Kur'an'ı ezberden okumasını istemesi, Cennet Efendi'ye atfedilen önemin büyüklüğünü ve sahip olduğu konumun yüksek olduğunu göstermekle beraber Hüdâyî'nin kendisini halifelige layık gördüğünü ima etmesi açısından da önemlidir. Rızâyî'nin, bu tecellinin manzûm kısmında yer alan, aşağıya aldığımız beyiti, İnşirah Sûresi¹³⁷'nin beşinci ayeti¹³⁸ne telmihen kullanılması açısından dikkat çekicidir. Cennet Efendi'nin tebliğ ve irşad görevinin zor olduğunu; fakat zorlukla beraber kolaylığın da olacağını ifade etmekte olan beyit, kanaatimizce risalet meşakkati açısından Peygamberimiz'i de hatırlatmaktadır.

Halîfe itdi Mevlâ ol makâma

Gidüp 'usr-ı tarîk açıldı yüsri

Rızâyî, 157b'de Ehl-i Cennet Efendi'nin türbesinde yazılı bir tarih beytini vermektedir:

N'ola görse dü 'âlemde likâyı

Civâr-ı kudse 'azm itdi Fenâyî¹³⁹

Alim Yıldız, söz konusu bu beytin, "Mihrişah Sultan Bölümü 160 numarada kayıtlı Fenâyî Divanı'nın 2b-3a varakları arasında Fenâyî'nin vefatı için yazılan 18 adet manzûm tarih beyti"¹⁴⁰ arasında bulunduğunu belirtmektedir. Ancak, Rızâyî, verilen beyitin bizzat Cennet Efendi tarafından yazıldığını söylemekte; kendisini ziyaret ettiği bir sırada Fenâyî Efendi'nin bu tarihi okuduğunu dile getirmektedir. Nitekim bu tarih beytinin ebced karşılığı, Fenâyî'nin vefat tarihi olan h.1075/m.1665 tarihi değil, h.1072/m.1661-1662'dir.¹⁴¹ Rızâyî, Fenâyî Efendi'nin bu tarihi

¹³⁶ O, yaratan, var eden, varlıklara şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Gözlerde ve yerde olanlar O'nun şanını yüceltmektedirler. O, galip olan, her şeyi hikmeti uyarınca yapandır." Haşr Sûresi, 59/24. Yazır, **age**, s.401

¹³⁷ "Mekke'de nâzil olmuş olup 8 ayettir. Bu sûre adını ilk ayetinde geçen bir kelimeden almıştır. Allah Teâlânın, Resulünün kalbini ferahlandırmasını ifade eden bu *neşrah* kelimesi sûrenin esas konusunu teşkil etmektedir. Çok ağır olup, onun belini çatırdatan risalet ve tebliğ meşakkati, Allah'ın ihسانی ile hafiflemiştir. Hz. Peygamber (a.s)'a tâbi olarak tebliğ ve hakka hizmet vazifesini devam ettiren bütün Müslümanlara da bu sûre mühim bir kuvvet kaynağıdır." İnşirah Sûresi, 94. Suat Yıldırım, **Kur'ân-Hakîm'in Açıklamalı Meali**, Çağlayan Yayıncılık, İstanbul 2004, s.596.

¹³⁸ "Demek ki güçlükle beraber kolaylık vardır." İnşirah Sûresi, 94/4. Yıldırım, **age**, s.596.

¹³⁹ Beyit için bkz. Yıldız, **age**, s.27.

¹⁴⁰ Yıldız, **age**, s.27.

¹⁴¹ Yıldız, **age**, s.27. Yıldız, bu tarih beytinin ebced karşılığını h.1022 olarak vermektedir. Mezkûr beytin Fenâyî'nin türbesi üzerine yazılması, mezar taşı üzerine birtakım İslâmî içerikli sözlerin veya yazıların yazılması geleneğini hatırlatmaktadır. Her ne kadar Fenâyî Efendi'nin, sözü edilen beytin mezar taşı üzerine yazılması isteğinde bulunup bulunmadığı belli değil ise de, beytin türbe üzerinde yazılı olması, geleneğin devamına işaretettir. "Mezar taşı üzerine 'Hüve'l-Hayy', 'Hüve'l-Bâki' gibi yazılar, 'Ziyâretiden murâd duâdır/Bugün bana yarın ise sanadır.' gibi beyitler, ibareler veya ölene dair bilgilerin yazılması adettir:

Mesîhî derd-i canândan ölürse

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

kendisine okuduğunda, kalbinde bir genişlik hissettiğini söylemekte ve “kendileri emir buyururlarsa, cennet makamlarına bir tarih de kendisinin yazabileceğini” dile getirmektedir. Fenâyî’nin onayını alan müellif, Hazret için kaleme aldığı tarih beytini, kendisine Ayşe Sultan Tekkesi’nde vaazda olduğu sırada takdim eder:

“Bu ‘âsî ‘abd-ı fakîr gitdiler i’tikâd-ı tâm ile ekser ziyâret-i şerîflerine varup hayır du‘âlarun recâ iderdüm. Bir cum‘a yine ziyârete vardugumuzda bu târîh[i] bize münâsebet ile okudılar. Bu iltifâtda bize bir inşirâh-ı sadr hâsıl olup didüm ki: Sultânüm emriñüz olursa bu fakîriñüz dahı bu makâm-ı Cennete ve mekân-ı rahmete bir târîh yazayum.” deyü istizân idüp, yazuñ begüm, deyü buyurup yine Üsküdar’da ‘Âyşe Sultân tekyesine va‘za gidüp ol mahalde tahrîr olunup kürsî üzerinden kendiler[e] virildi. ‘Azîm haz idüp du‘â-ı hayr eylediler.”¹⁴²

Rızâyî’nin Fenâyî Efendi için yazarak takdim ettiği bu tarih beytinin ebced karşılığı h.1072/m.1661-1662’dir:

Bâreka’llâh ey Rızâyî buldı ‘izzet bu ‘Azîz

Dindi târîh meskenüñdür Ehl-i Cennet bu makâm

1072 sene

Rızâyî, yukarıda verdiğimiz tarih beytini, Hazret’in Ayşe Sultan Tekke’sinde verdiği vaazdan sonra huzuruna giderek tekrar okur. Beyit, Hazret’in çok hoşuna gitmiştir. Taltif etmek için Dîvân-ı İlâhiyyât’ından “tefe‘ül”¹⁴³ ederek açar ve “Şu‘le irdi ‘âleme ol peyker-i mehpâreden / Âferinler olsun anı hûb yaratmış yaradan”¹⁴⁴ mısralarıyla başlayan gazelini okur:

“İşbu târîh günü va‘azdan soñra tekye içinde sa‘âdethânelerine geldigimiz tekrâr okuyup kemâl-i hâssasından kendi İlâhiyyât mecmû‘ası olan kitâblarından bir tefe‘ül idelüm, deyü mübârek ellerin ile açdukda bu ilâhî kelimesidür.”

Eserin son kısmında (159a) Rızâyî, Cennet Efendi’nin h.1075/m.1665 yılında vefat ettiğini, kendisinin yerine Gelibolulu Mahmûd Gafûrî Efendi’nin postnişin olduğunu belirtmektedir. Şair, Cennet Efendi’nin vefatına “ta‘rîf” amaçlı bir tarih düştüğü; Gafûrî Efendi’nin “teşrîf”ine atfen kendisine “ilhâm olunduğu”nu söylediği aşağıdaki beyitleri vererek eserini sonlandırır:

Hamdü’li’llâh ki bugün eyledi ihsân Ma‘bûd

Geçdi Mahmûdî makâma yine işbu Mahmûd

Evvelen düşdi Gafûr ismine mazhar sâñî

Reh-ber oldı bu Hüdâyîlere Hak eyledi cûd

Yaza seng-i mezârında ‘hüve’l-Hayy’

Mesihî

Ger ölem derdiyle ol hercâyîñün ben ey refik

Lutf idüp seng-i mezârüm üzre hâlüm yazasın

Vasfî”

Emine Yeniterzi, **Divan Şiirinde Ölüm Dair Bazı Hususlar**, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:4 (1999), s.127-128.

¹⁴² Rızâyî, **Tecelliyyât-ı Ehl-i Cennet Efendi’nin Nazmen Şerhi**, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü, Nr.3347, 157b.

¹⁴³ “Tefe‘ül, sözlük anlamıyla ‘fal açma’, ‘fala bakma’, ‘uğur sayma’, ‘hayra yorma’ anlamlarındadır. Edebî bir kavram olarak tefeül, özellikle kitap falı olarak bilinir. Kutsal kitapların, tanınmış şairlerin divanlarının veya dinî, tasavvufî eserlerin bir niyet veya dilek tutularak rastgele açılması neticesinde, ilk göze çarpan ifadelerin okunarak yorumlanması, ‘tefeül, tefeül etmek’ olarak tanımlanmıştır.” Ali Fuat Bilkan, “Tefeül İle Ad Verme Geleneği”, **Millî Folklor Dergisi**, Yıl:22, Sayı:85 (2010), s.133.

¹⁴⁴ Bkz. Yıldız, **age**, 93. Gazel, s. 266-267.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Ehl-i Cennet yerini eyledi ol cây u makâm

İşbu dünyâda sa'âdetdür aña ide sücûd

Ey Rızâyî ola gör Hak ile işbu târîh

Ehl-i Cennet yeri dindi çü makâm-ı Mahmûd

1075 sene

IV. Sonuç

Hayatı, eserleri, sanat anlayışı ve Arapça Teceliyyât'ı üzerinde durduğumuz Fenâyî Ehl-i Cennet Efendi, Celvetiyye tarikatının kurucusu Aziz Mahmud Hüdâyî'nin halifelerinden olup, Hüdâyî'nin torunu Mesud Efendi'den sonra tarikatın şeyhi olmuştur. Hüdâyî'den sonra Celvetî şairlerinin en gür sesli simalarından olan şair; mutasavvıf kimliğinden hiç ödün vermemiş, tasavvufî kaygıyla birçok manzûme kaleme almıştır. Ayrıca, devrinin aranan ve ilgiyle dinlenen vaizlerinden olan Fenâyî'nin Arapça Teceliyyât'ı, Hüdâyî'nin önderlik ettiği tecellî ve vakı'a yazma geleneğinin bir devamı niteliği taşımaktadır. Çalışmamızın önemli bir kısmı da 17.yüzyılın üretken şair ve müelliflerinden olup kendisi de bir Celvetî olan Seyyid Hasan Rızâyî el-Aksarâyî'nin, Fenâyî'nin Teceliyyât'ına yapılmış mensûr ve manzûm tercümesi/şerhi ile ilgilidir. Müellif, Arapça eseri tercüme etmiş ve tercüme ettiği kısımları manzûm olarak kaleme almıştır. Manevî bir haz ve neşeyle eserini yazan müellif; Allah rızası güttüğünü, cennette haşrolmayı umduğunu ve Allah'ın orada kendisine köşkler (kasırlar) vererek mükafatlandırmasını temenni ettiğini belirtmektedir.

Teceliyyât-ı Ehl-i Cennet Efendi'nin Tercüme ve Şerhi

بسم الله الرحمن الرحيم

رايت رسول الله صلى الله تعالى عليه و سلم في محل و في جنبه سبعة رجال

بيد كل واحد منهم قلم يتهياون به على الكتابت فدعاني رسول الله الى صفهم فدخلت صفهم و رايت ثلاث رجال منهم قد تقدم على في المجلس فتاسفت من ذلك فنظرت فاذا هم صارو غاغييين وليس واحد منهم متقدما على

و رايت رسول الله صلى الله عليه و سلم و حضرت العزيز مع اكابر الاولياء في دار فقعدت صف النعال و دعاني رسول الله الى جانبه فتقدمت على كثير و تادبت مع بعضهم فرؤا ذلك منى فاستحسنوا

و رايت حضرت العزيز ذهب الى جامع فتبعته اثره و هو قد دخل على رسول الله و عنده اوراق فقال رسول الله لحضرت العزيز اعط من هذه الاوراق لهذا و اشار الى فاعطاني حضرت العزيز بامر رسول الله بعض الاوراق

و رايت ايضا دارا في غايت الرفعت و الوسعت و رايت فيها رسول الله قاعدا و نظرت الى الارض فرايت جماعة كالقافلة ينادى واحد منهم راه كجا راه كجا فقلت له راه اينجا فقال لي رسول الله لم قلت هاكذا فقلت له يا رسول الله اليس بابك مرجيعا لكل ففرح بذلك رسول الله رايت مرقاتا لها ثلاث قوايم في دار التعبير في جامع العزيز فصعدت عليه و عرجت الى السموات و وصلت الى السدرة و رايت جبريل فيها قاعدا ثم توجهت الى ماوراء السدرة فجاء ملكان يمنعاى فدفعتهما بامر الحق و ذهبتم ثم جاء و قال ما تريد فقلت مرادى ان اكون بلا مراد فهل تستطيعان اعطاء مرادى فقالا لا فذهبا تركاني كان يوم العيد فصلينا صلوة العيد و توجهنا الى دارنا فمررنا بمقابر المسلمين فسمعت نداء من جانب اليمين قال قائل و اتاكم من كل ما سالتموه فلم ار شخصا

رايت انى في طوبخانه في مكتب معروف في موضع فلانى و كان معلم هذا المكتب حضرت العزيز قدس سره و كنت خليفة في هذا المكتب الاطفال كثيرة يقرؤن القرآن فاردت ان اقرء القرآن من المصحف فنهاني حضرت العزيز فقال لا تقرء من المصحف و اقرء عن ظهر القلب و قرأت اخر سورة الحشر هو الله الذى لا اله الا هو الخ فحصل لى حال فصرت مغشيا عليه فسمعت في هذه الحالة قارنا يقرء اخر سورة الحشر

(Raeytü Rasûlallâhi sallallâhu te'âlâ 'aleyhi ve sellem fî-mahallin ve fî-cenbihi seb'atü ricâlin bi-yedi külli vâhidin minhüm kalemün. Yetehey'eüne bi-hi 'ale'l-kitâbeti. Fe-de'ânî Rasûlallâhi (a.s) ilâ-saffihim. Fe-dehaltü saffehum ve râeytü selâsete ricâlin minhüm. Kad-

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

tekaddemü ‘aleyve fi’l-meclisi fe-teesseftü min-zâlike. Fe-nezartü fe-izâhüm sârü gâ’ibîne ve leyse vâhidün minhüm mütekaddimen ‘aleyve.

Ve raeytü Rasûlallâhi sallallâhu ‘aleyhi ve selleme ve Hazrate’l-‘azîzi me‘a ekâbiri’l-evliyâi fi-dârin. Fe-ka‘adtü saffe’n-ni‘âli ve de‘ânî Rasûllallâhi ilâ-cânibihi. Fe-tekaddemtü ‘alesiririn ve te‘eddebtü me‘a ba‘dihim. Fe-raev zâlike minnî fe’stehsenü.

Ve raeytü Hazrate’l-‘azîzi zehebe ilâ-câmi’in. Fettebe‘tü eserahu ve hüve kad-dehale ‘alâ-Rasûlillâhi (a.s). Ve ‘indehu evrâkun. Fe-kâle Rasûllallâhi li-Hazreti’l-‘azîzi: “E‘tı min-hâzihi’l-evrâki li-hâzâ ve eşâra ileyve. Fe-e‘tânî Hazratü’l-‘azîzi bi-emri Rasûlillâhi (a.s) ba‘de’l-evrâki.

Ve raeytü eydan dâran fî-gâyeti’r-rif‘ati ve’l-vüs‘ati. Ve raeytü fihâ Rasûlallâhi kâ‘iden. Ve nezartü ile’l-ardı. Fe-raeytü ceme‘aten ke’l-kâfileti. Yunādî vâhidün minhüm “Râh koca, râh koca¹⁴⁵” Fe-kultü lehu: Râh încâ, râh încâ¹⁴⁶. Fe-kâle lî Rasûllâhi (a.s) “Lime kulte hâkezâ? Fe-kultü lehu: “Yâ Rasûllallâhi e-leyse bâbüke mercî‘an li-küllin? Fe-feriha bi-zâlike Rasûlallâh. Raeytü mirkâten lehâ selâsü kavâyime fî-dâri’t-ta‘biri fî-câmi’il-‘Azîzi fe-sa‘adtü ‘aleyhi ve ‘aractü ile’s-semavâti ve vesaltü ile’s-sidrati. Ve raeytü Cibriîle (a.s) fihâ kâ‘iden. Sümme teveccetü ilâ-mâ-verâe’s-sidrati. Fe-câ’e melekâni yemne‘ânî fe-defa’tühümâ bi-emri’l-Hakki ve zehebtü. Sümme câ‘â ve kâlâ: “Mâ türüdü?” Fe-kultü: “Murâdî en-eküne bilâ-murâdin. Fe-hel testeti‘âni i‘tâen murâdî? Fe-kâlâ: “Lâ” Fe-zehebâ ve terakânî. Kâne yevmü’l-‘îdi, fe-salleynâ salâte’l-‘îdi ve teveccehnâ ilâ-dârinâ, fe-merarnâ bi-mekâbiri’l-müslimîne. Fe-semi‘tü nidâen min-cânibi’l-yemîni, kâle kâ’ilun: “Ve âtâkum min-küllî mâ seeltümühu” Fe-lem era şahsan.

Raeytü ennî fî-Tophâne fî-mektebin ma‘rûfin fî-mevzî‘ı fülâniyye. Ve kâne mu‘allimü hâzâ’l-mektebi Hazrate’l-‘azîzi (kuddise sırrahu) ve küntü halîfeten fî-hâzâ’l-mektebi. El-etfâlü kesîratün yekra’üne’l-Kur’âne. Fe-eradtü en-ekra’e’l-Kur’âne mine’l-mushafî fenehânî Hazratü’l-‘azîzi fe-kâle: Lâ tekra’ mine’l-mushafî ve ikra’ ‘an-zahrî’l-kalbi. Ve kare’tü âhira sūrati’l-Haşri. “Hüvellâhüllezi lâ ilâhe illâ hü” ilâ âhir. Fe-hasale lî hâlün, fe-sirtü magşiyen ‘aleyhi, fe-semi‘tü fî-hâzihi’l-hâleti kâri’en yekraü âhira sūrati’l-Haşri.)

(154a)

Mefâ’ilün Mefâ’ilün Fe’ülün

Tecelliyyâtı yazmış Ehl-i Cennet

Efendi bildüm o sâhib-velâyet

‘Arabîdür anuñ hüsn-i kelâmı

Ki zîrâ cennet ehli subh u şâmı

‘Arabca söyleşürler cennet içre

Kamısı ‘izzet içre rahmet içre

Muhammed Hak Resül kavm-i ‘Arabdur

Dahı Kur’ân ‘azîm kelâm-ı Rabdur

¹⁴⁵ Yol nerede? Râh (f.i): 1. Yol. (bkz: sırât, tarîk). 2. Tutulan yol, meslek, usul. Ferit Devellioğlu, **Osmanlıca-Türkçe Lûgat**, Aydın Kitabevi Yayınları, 12. Baskı, Ankara 1995, s.872. Koca: “Nerede” anlamına gelir. Farsça’da yer zarflarındandır. Bkz. Ahmet Ateş-Abdülvehhâb Tarzî, **Farsça Grameri**, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971, s.86.

¹⁴⁶ Yol buradadır. Încâ: Farsça’da “burada” anlamında yer zarflarındandır. Bkz. Ateş-Tarzî, **age**, s.86.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

‘Arabîdür ‘Arabî oldı makbûl

Anı terceme it Rızâyî ma‘kûl

Cennet Efendi Hazretleri buyurmuşlar ki Hazret-i Resûl-i Ekrem’i vâkı‘amda gördüm ki yanlarında yidi kimesne var. Her birinün ellerinde birer qalem var. Yazı yazmağa hâzır olmuşlar. Hazret-i ‘Aleyhi’s-selâm beni dağı anlaruñ şaflarına da‘vet itdiler. Ben dağı dâhil oldum, gördüm ki ol şafda üç âdem var. Anlar üzerime oturdılar. Bunlaruñ taqâdiminden te‘essüf çekdüm. Ol demde cümlesi gâ‘ib olup benden gayri bâkî qalanlaruñ üzerinde kimse qalmadı. El-hamdü’li’llâhi Te‘âlâ.

(154b)

Bi-ğamdi’llâh Hudâ eyledi ikrâm

Taqaddüm eyledüm eyledüm iqdâm

Velîler üstine geçdüm efendi

‘Azîzüm himmet itdi bildüm imdi

Buyurmuşdur baña ol Ehl-i Cennet

Bi-hamdi’llâh bu yüzden itdi himmet

Arabca cennet ehlinün lisânı

Rızâyî terceme eyledi anı

Bile haşr ide Hak bizi cinânda

Hudâmuz fazlile ‘âlî mekânda

Ba‘dehu yine peygâm-ber ‘Aleyhi’s-selâm ve dağı ‘Azîzüm, maħmûdü’l-mağâmı ekâbir-i evliyâdan ba‘zılar ile görüp Resûl ‘Aleyhi’s-selâm beni yanına da‘vet idüp çok kimesne üzerlerine taqaddüm idüp ba‘zılarından hicâb çekdüm. Bu hâli ben de görüp istihsân itdiler.

Bu hâle itdi istihsân velîler

Resûl yanında ol benden ulular

İrişe işbu hâle bu Rızâyî

Qoşa himmet bize qavm-i Hudâyî

(155a)

Ba‘dehu Hazret-i ‘Azîzi gördüm ki câmi‘-i şerîfe gider. Ben dağı bilece gitdüm. Hazret-i ‘Azîz, Peygâm-ber ‘Aleyhi’s-selâm meclîs-i şerîflerine dâhil oldı. Hazret-i ‘Aleyhi’s-selâm yanında biraz qâğıdlar var. Peygâm-ber ‘Aleyhi’s-selâm ‘Azîze buyurdılar ki bu qâğıddan bu âdeme dağı vir, deyü benim için işâret eyledi. Hazret-i ‘Azîz dağı Resûl-i Ekrem emr-i şerîfi ile baña ba‘zı evrâk virdi. El-ğamdü’li’llâh şümme el-ğamdü’li’llâh.

Resûl emrile virdi baña evrâk

Velîler zümresine itdi ilhâk

Fuqarâya idem ben dağı irşâd

Bizi seven bizümle ola dilşâd

Hudâyîler muħibbidür Rızâyî

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Vire cennetde aşrı Aksarāyī

Āmīn yā Rabbe'l-‘ālemīn.

Ba‘dehu buyurmuşlar ki: Bir ev gördüm ki gāyetde yüksek ve vāsi‘dür. İçinde azret-i ‘Aleyhi’s-selām oturur. Ol evden yere nazar itdüm. Kārbānsarāy gibi biraz atla gördüm. İçlerinden biri ağırur ki yol andadır yol andadır.

(155b)

Faır cevāb virdüm ki yol bundadır yol bundadır. Resūl ‘Aleyhi’s-selām buyurdılar ki: Niun böyle didūn? Faır didüm ki: Yā Resūl! Senūn kapuñ cūmlenūn merci‘i degül midür? İşbu sözümden Resūl ‘Aleyhi’s-selām az idüp şād ü andān oldu. Recā budur.

Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün Mefā‘ilün

amunuñ varaca bābı apuñdur yā Resūlallāh

amunuñ ābile tābı apuñdur yā Resūlallāh

Yolın azmışlara reh-ber ki sensin yā Resūlallāh

amu düşmişlere server ki sensin yā Resūlallāh

Rızāyī bir faır bendeñ anīsün yā Resūlallāh

Anun it ālını asen kerem it yā Resūlallāh

Hüdāyilerle aşr ola iyāmetde şefā‘at ıl

Şefī‘ü‘l-mūznibīn sensin meded it yā Resūlallāh

atı ‘āşī atı mücrim za‘if bir bendedür umar

Terahum meramet rahmet hidāyet yā Resūlallāh

Ba‘dehu yine ‘Arabca yazmışlar ki: Bir nerdübān gördüm. Üç ayağı var. Faırānedeki azret-i ‘Azīzūn cāmī‘idür. Üzerine ıdum. Andan göge ıdum, sidretü‘l-mūntehāya (156a) vāşıl oldum. Anda Cebrā‘ili gördüm oturur. Andan mā-verā-ı sidreye teveccūh itdüm. İki melek geldiler ki beni men‘ ideler. Emr-i a‘ile ol iki melegi def‘ itdüm. Gıtdüm soñra ol iki melek tekrār geldiler. Baña ne istersün, didiler. Cevāb virdüm ki: Benüm murādum nā-murād olmadur, sizler ādir misüz virmege, didüm. Cevāb virdiler ki: ādir degülüz, deyüp gıtdiler ve beni terk itdiler.

Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilātün Fā‘ilün

Nā-murād olma ile irer murādına işi

Sen murād bulma dilerseñ o sivādan teşvīşi

Mā-sivāyı terk idüp yolu dile bul Rabbiñi

Ey Rızāyī kim ki or bu varlığı ‘āıl işi

Ehl-i Cennet olmaa yolu gerek bula murād

Bu fenāya olmaya mā‘il anuñ oşdur başı

N’ola a anā iderse lūtf u falile yine söz

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

Pek şaşkın itme muhabbet kıma taş üzre taş

Ol kadar taşup dökülme sırrı ihfâ ide gör

Dâ'imâ cürmün añup aça dem-â-dem gözyaşı

Ba'dehu buyurmışlar ki bir gün bayrâm günü imiş. Şalât-ı 'îdi kırup evimize giderken mekâbir-i müslimîne uğradum.

(156b)

Şağ tarafımdan bir nidâ işitdüm ki bir kimse bu âyet-i kerîmeyi okur¹⁴⁷ و اتاكم من كل ما سالتموه ve lâkin bakdum bir şahış görmedüm. El-'İlmü 'inde'llâhi Te'âlâ.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün

Oldı hâtiften baña işbu nidâ'

Cümle maqşüdımı virdün Rabbenâ

Bu şalât-ı 'îdi kıldum oldı 'îd

Yine 'îd üzre efendüm lûtf-i Haq olmaz ba'îd

Fazlı ile kıllarımı Rabbimüz mesrûr ider

Setr ider 'aybını yakmaz lûtfiyle mağfûr ider

Bu Rızâyî bendeñi ğafletden uyar ey Kerîm

Bulmasun fırsat meded nefsiyle şeytânü'r-racîm

'Akıbet imânile götür anı yâ Rabbenâ

Bula rahmet ehlimüz evlâdımız ana aça

Âmîn yâ Rabbe'l-âlemîn.

Ba'dehu yine buyurmışlar ki gördüm ki Topğânede vâki' meşhûr ve ma'rûf bir mektep içinde imişüm. Hâzret-i 'Azîz ol mektebde mu'allim olup ben dağı ol mektebde hâlîfe oldum.

(157a)

Çok şıbyân Kıur'ân-ı 'Azîmü's-şân okurlar. Ben dağı istedüm ki ol mektebde Hâzret-i 'Azîz huzûr-ı şerîflerinde Muşhaf-ı şerîf tilâvet eyleyem. Hâzret-i 'Azîz buyurdılar ki muşhaf-ı şerîfden okuma, zahr-ı kalbden ez-ber okı, didiler. Ben dağı Süre-i Haşr âhirinden "Hüvellâhüllezi lâ ilâhe illâ hü" âyetini âhirine varınca okıdum ve baña bir ğaşy geldi. Bu hâletde işitdüm ki bir kimesne Süre-i Haşruñ âhirini¹⁴⁸ okıdı.

Mefâ'ilün Mefâ'ilün fe'ülün

Beyân itdi tamâm ol haşr u neşri

Gönül beyti belürdi gitdi kışrı

¹⁴⁷ "O, kendisinden isteyebileceğiniz her şeyi size verdi." İbrahim Süresi, 14/34. Elmalılı Hamdi Yazır, **Kur'ân-ı Kerim Meali**, Tuva Yayınları, İstanbul 2008, s.185.

¹⁴⁸ Derkenarde sürenin son âyeti verilmiş: " O, yaratan, var eden, varlıklara şekil veren Allah'tır. En güzel isimler O'nundur. Göklerde ve yerde olanlar O'nun şanını yüceltmektedirler. O, galip olan, her şeyi hikmeti uyarınca yapandır." Haşr Süresi, 59/24. Yazır, **age**, s.401

Bi-ḥamdi'llāh bulup [v]ahdet sarāyın
 Mukırram şübhe yoḳdur ḥaşr u neşri
 Ḥalife itdi Mevlā ol maḳāma
 Gidüp 'usr-ı tarık açıldı yüsri
 Fenāfi'llāh ile buldum beḳāyı
 Rızāyī bula yüsri gide 'usrı
 Efendüm fazl-ı Ḥaḳḳuñ ḥırmeninden
 Kerem kıl bu faḳır de ala 'öşri
 Āmin yā Rabbe'l-'ālemīn
 (157b)

'Azīz-i müşārunileyh Ehl-i Cennet Efendi, Fenāyī taḥallüs idüp ḥālā muḳābele-i bāb-ı sa'adetde beḳā eylediği türbe-i şerife bu beyti tārīḥ yazmışlardır:

N'ola görse dü 'ālemde liḳāyı
 Civār-ı ḳudse 'azm itdi Fenāyī¹⁴⁹

1072 sene

Bu 'āşī 'abd-ı faḳır gitdiler i'tiḳād-ı tām ile ekşer ziyāret-i şeriflerine varup ḥayır du'āların recā iderdüm. Bir cum'a yine ziyārete varduğumuzda bu tārīḥ[i] bize münāsebet ile oḳudılar. Bu iltifātda bize bir inşirāḥ-ı şadr ḥāşıl olup didüm ki: Sulṫānum emriñüz olursa bu faḳiriñüz daḫı bu maḳām-ı Cennete ve mekân-ı raḥmete bir tārīḥ yazayum." deyü istizān idüp, "yazuñ begüm", deyü buyurup yine Üsküdar'da 'Āyşe Sulṫān tekyesine va'za gidüp ol maḫalde taḫrīr olunup kürsī üzerinden kendiler[e] virildi. 'Azīm ḥaz idüp du'ā-ı ḥayr eylediler. El-ḥamdü'li'llāhi Te'ālā budur ki zıkr olunur.

(158a)

Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilātün Fā'ilün
 Üsküdarī Ḥazret-i Maḫmūd Efendinün müdām
 Türbesün eyler ziyāret dā'imā her ḥaşş u 'ām
 İşbu şāḫib-merḳada idüp nazar dimişdür ol
 Yā Meḫammed Ehl-i Cennetsün saña müjde tamām
 Türbesi işigine bu daḫı yapıdı türbesün
 Her gelen eyler ziyāret andan evvel şubḫ u şām
 Bāreka'llāh ey Rızāyī buldı 'izzet bu 'Azīz
 Dindi tārīḥ meskenüñdür Ehl-i Cennet bu maḳām
 1072 sene

¹⁴⁹ Beyit için bkz. Alim Yıldız, *Fenāyī Cennet Efendi Dīvānı*, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 2010, s.27.

İşbu târih günü va'azdan sonra tekve içinde sa'âdethânelerine geldigimiz tekrâr okuyup kemâl-i hâşşasından kendi İlähiyyât mecmû'ası olan kitâblarından "bir tefe'ül idelüm", deyü mübârek ellerin ile açdukdâ bu ilâhî kelimesidür¹⁵⁰.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
 Şu'le irdi 'âleme ol peyker-i mehpâreden
 Âferînler olsun anı hûb yaratmış yaradan
 158b
 Kañkı burcuñ ahterisün bilsem ey meh-rû seni
 Menzilün 'âlî hezârân kevkeb-i seyyâreden
 Gül yüzün gülzârınuñ seyrine çıkdı bu şabâ
 Şaçdı müşk ü 'anberi ol turre-i tarrâreden
 Şems-i tâbândur cemâlün zâhid idrâk eylemez
 Pes ne bilsün çeşm-i huffâş dîde-i nezzâreden
 Lâ-yezâlî hamrınıñ çıkdı humârı başuma
 Vaḥdetün peymânesün nûş ideli humḥâneden
 Gerçi seng-i hecride mir'ât-ı dil şadpâredür
 Görinür nûr-ı cemâli yine her bir pâreden
 Sırr-ı vaḥdetden irişür çün Fenâyi'ye naşîb
 Vâhid oldı yârile kendisi çıkdı aradan
 Harra¹⁵¹ Mûsâdan egerçi Tûr dîl-i sadpâredür
 Görinür sırr-ı Terânî¹⁵² yine her bir pâreden

Ba'dehu biñ yetmiş beş târihinde mezbûr Ehl-i Cennet Mehemmed Efendi Fenâyi Efendi dâr-ı fenâdan dâr-ı beḳâyâ rihlet ve vâşıl-ı civâr-ı rahmet olduklarında yerlerine ve maḳâmlarına Gelibolılı kıdvetü'l-fuḳalâ' ve's-sâlikîn ve mürşid-i fuḳarâ' (159a) ve't-tâlibîn 'âlim ü 'âmil ve mükemmil ü kâmil sâhibü'l-kerem ve'l-cüd Hazret-i Şeyh Mahmûd Efendi seccâde-nişîn olup icrâ-yı tarîkat ü âyin ve irşâd ü telkîne mübâşeret eyledüklerinde anlaruñ teşrîfine ve merḥûmun yine ta'rîfine bu târih hâtifden ḳalbüme ilhâm olmuştur.

Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilâtün Fâ'ilün
 Ḥamdü'li'llâh ki bugün eyledi iḥsân Ma'bûd

¹⁵⁰ Bkz. Yıldız, age, 93. Gazel, s.266-267.

¹⁵¹ "... ve Musa düştü." anlamına gelen bu sözle (ayetten bir parça), Musa Peygamberin "Allah'tan kendisini göstermesi isteği"nde bulunduğu ayete telmiḥ yapılmaktadır. Musa Peygamber, Hakk'dan kendisine tecelli etmesini ister. Kulunun "erini" isteğine karşı Allahu Teâlâ şöyle karşılık verir: "Sen beni göremezsin(len terâni). Bahis konusu ayetin meali şu şekildedir: "Musa, tayin edilen vakitte geldi, Rabbi ona kelâmıyla ihsanda bulundu. "Ey Rabbim, göster bana kendini de bakayım sana." dedi. Rabbi ona buyurdu ki: "Beni katiiyen göremezsin; velâkin dağa bak, eğer o yerinde durabilirse, sonra sen de Beni göreceksin." Daha sonra Rabbi dağa tecelli edince onu yerle bir ediverdi, Musa da baygın yere düştü. Ayılıp kendine gelince, "Sen Sübhan'sın. Tevbe ettim, sana döndüm ve ben inananların ilkiyim", dedi." A'râf Süresi, 7/143. Yazır, age, s.120.

¹⁵² "Beni katiiyen göremezsin." anlamındaki bu söz de (ayetten bir parça) yukarıdaki ayete telmihen kullanılmıştır.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/4 Spring 2013

Geçdi Maḥmūdî maḳâma yine işbu Maḥmūd
 Evvelen düşdi Ğafūr ismine mazhar şânî
 Reh-ber oldı bu Hüdâyîlere Ḥaḳ eyledi cūd
 Ehl-i Cennet yerini eyledi ol cāy u maḳâm
 İşbu dünyâda sa‘âdetdür aña ide sücūd
 Kimse men‘ eylemez eylese Mevlâ iḥsân
 Cümle maḳşûdı olur Ḥaḳ ider anı mes‘ūd
 Ey Rızâyî ola gör Ḥaḳ ile işbu târiḥ
 Ehl-i Cennet yeri dindi çü maḳâm-ı Maḥmūd

1075 sene

KAYNAKÇA

- ACLÛNÎ, Şeyh İsmail bin Muhammed, Keşfü'l-Hafâ ve muzîlu'l-ilbâs amme's-tehere mine'l-ehâdis alâ elsineti'n-nâs, Matbaatü'l-'Âlemiyye, Dımaşk (Şam) - Suriye 2000.
- AKBAYAR, Nuri, Osmanlı Yer Adları Sözlüğü, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, 2.Basım, İstanbul 2001.
- APAYDIN, H. Yunus, "İcâzet", Diyanet İslam Ansiklopedisi, Diyanet Vakfı Yayınları, C.21, İstanbul 2000.
- ÂŞIK, Nevzat, Hz. Peygamber ve Çalışmak, Diyanet Dergisi, Sayı:102, Haziran 1999, <http://www.diyanet.gov.tr>.
- ATEŞ, Ahmet-TARZÎ, Abdülvehhâb, Farsça Grameri, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul 1971.
- AYAR, Fatih, Zâkirzâde Abdullah Bîcâre'nin Divanı'nın Transkripsiyonu, Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Hüseyin Yorulmaz, Sakarya 2008.
- AYDEMİR, Yaşar, "Bursalı İsmail Hakkı'nın Eserlerinden Hareketle Şiir Görüşü ve Şiir Yazma Şekli", Turkish Studies/Türkoloji Araştırmaları, Volume 2/3 Summer 2007.
- AYDIN, Abdullah, Üsküdarlı Fenâyî Cennet Mehmet Efendi ve Dîvânı, Kaknüs Yayınları, İstanbul 2004.
- AYVANSARÂYÎ, Hafız Hüseyin, Vefeyât-ı Ayvansarâyî, hazırlayan: Ramazan Ekinci, Tibyan Yayıncılık, İzmir 2012.
- BAĞDATLI İsmail Paşa, Hediyyetü'l-Ârifin, Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin, tashih: Mahmud Kemal İnal-Avni Aktuç, Maarif Basımevi, İstanbul 1955.
- BİLKAN, Ali Fuat, "Tefeül İle Ad Verme Geleneği", Milli Folklor Dergisi, Yıl:22, Sayı:85, 2010.
- BURSALI Mehmet Tahir, Osmanlı Müellifleri, Hazırlayanlar: Cemal Kurnaz-Mustafa Tatçı, Osmanlı Müellifleri I-II-III ve Ahmed Remzî Akyürek Miftâhu'l-Kütüb ve Esâmî-i Müellifin Fihristi, Bizim Büro Basımevi, Ankara 2009, C.1.
- BURSEVÎ, İsmail Hakkı, Silsile-i Tarîkat-ı Celvetiyye, İstanbul 1887.
- CEBECİOĞLU, Etem, Tasavvuf Terimleri ve Deyimleri Sözlüğü, <http://www.tasavvufalemi.com>.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
 Volume 8/4 Spring 2013

- ÇAPAN, Pervin, Mustafa Safâyi Efendi, Tezkire-i Safâyi (Nuhbetü'l-Âsâr Min Fevâ'idü'l-Eş'âr) İnceleme-Metin-İndeks, AKM Başkanlığı Yayınları, Ankara 2005.
- ÇAVUŞOĞLU, Ali, Yusuf Hakîkî Baba-Tasavvuf Risâlesi ve Metâliu'l-Îmân-İnceleme ve Metin, Akçağ Yayınları, Ankara 2004.
- ÇİFT, Salih, "III./IX Yüzyıl Sûfileri'nin Azîz Mahmud Hüdâyî'ye Tesirleri", Uluslararası Aziz Mahmud Hüdayi Sempozyumu (23-25 Mayıs 2005) Bildiriler, Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmalar Merkezi Yayınları, C.I-II, İstanbul 2006.
- DEVELLİOĞLU, Ferit, Osmanlıca-Türkçe Lûgat, Aydın Kitabevi Yayınları, 12. Baskı, Ankara 1995.
- DÜZENLİ, Muhittin, "İslam Rivâyet Geleneğinde İcâzet" Ondokuz Mayıs Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, S.15, Samsun 2004.
- ERDOĞAN, Kenan, Niyazi-i Mısri Divanı, Akçağ Yayınları, Ankara 2008, s.97.
- FENÂYÎ, , Dîvân (Teceliyyât Metni), Milli Kütüphane Yazma Eserler Nr. A 2632.
- _____, İlâhiyât-ı Cennet Efendi, Hacı Selimağa Kütüphanesi, Hüdâyî Bölümü, Nr. 1406.
- KONYALI, İbrahim Hakkı, Abideleriyle ve Kitabeleriyle Üsküdar Tarihi, Türkiye Yeşilay Cemiyeti Yayınları, İstanbul 1976, C.1.
- MÜSTAKİMZÂDE Süleyman Sa'deddîn Efendi, Mecelletü'n-Nisâb, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara 2000.
- NAMLI, Ali, "İsmâil Hakkı Bursevî'nin Hüdâyî'ye Bakışı ve Hüdâyî'nin Bursevî'ye Tesirleri", Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu I-II, İstanbul 2005.
- _____, İsmail Hakkı Bursevî-Hayati, Eserleri, Tarikat Anlayışı, İnsan Yayınları, İstanbul 2001.
- NEVEVÎ, İmâm Muhyiddîn, Riyâzü's-Sâlihîn, çev. Kıvamüddin Burslan-Hasan Hüseyin Erdem, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 10. Baskı, Tarihsiz, Ankara.
- ORHAN, Abdullah Taha, Hüseyin Vassâf'ın Vâkiât İsimli Eseri-Metin İnceleme, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Necdet Tosun, İstanbul 2012.
- PALA, İskender, "Tecellî" Maddesi, Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü" Kapı Yayınları, 14. Basım, İstanbul 2005.
- RİZÂYÎ, Teceliyyât-ı Ehl-i Cennet Efendi'nin Nazmen Şerhi, Süleymaniye Kütüphanesi Hacı Mahmud Efendi Bölümü, Nr.3347.
- _____, Tezkiretü's-Sâlikîn ve Risâletü'n-Nâdimîn, İstanbul Belediyesi Kitaplığı, Osman Ergin Yazmaları, Nr. 41, 6b.
- SAFER BABA, Istılahat-ı Sofiyye fi-Vatan-ı Asliyye-Tasavvuf Terimleri, Heten Keten Yayınları, İstanbul 1998.
- Suat Yıldırım, Kur'ân-Hakîm'in Açıklamalı Meali, Çağlayan Yayıncılık, İstanbul 2004.
- SÜREYYÂ, Mehmed, Sicill-i Osmânî, İstanbul 1311 (1893), C.5.
- ŞEYHÎ Mehmed Efendi, Şakaik-ı Nu'mâniyye ve Zeyilleri Vekâyü'l-Füdelâ, Hazırlayan: Abdülkadir Özcan, Çağrı Yayınları, İstanbul 1989, C.1.
- TARLAN, Ali Nihad, Fuzûlî Dîvânı Şerhi, "47.Gazel", Akçağ Yayınları, Ankara 2001.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

- TATCI, Mustafa-YILDIZ, Musa, Aziz Mahmud Hüdâyî Dîvân-ı İlâhiyyât Tıpkıbasım ve Çeviriyazı, Pamuk Yayıncılık, İstanbul 2005.
- TOSUN, Necdet, “Azîz Mahmud Hüdâyî’nin Tecelliyât İsimli Eseri ve Tasavvufta Rûhî Tecrübelerin Aktarılması Geleneği”, Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu I-II, C.1, İstanbul 2005.
- TURAN, Muhittin, Hasan Rızâyî ve Kân-ı Ma‘ânî İsimli Manzum Sözlüğü, Turkish Studies-International Periodical For The Languages and History of Turkish or Turkic, Volume 7/4, Fall 2012.
- ULUDAĞ, Süleyman, Tasavvuf Terimleri Sözlüğü, Kabalcı Yayıncılık, İstanbul 2012, s.346.
- ÜSTÜNER, Kaplan, Divan Şiirinde Tasavvuf, Birleşik Yayınları, Ankara 2007.
- VASSÂF, Osmânzâde Hüseyin, *Sefîne-i Evliyâ*, Hazırlayanlar: Mehmet Akkuş-Ali Yılmaz, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2006, C.3.
- YAZIR, Elmalılı Hamdi, Kur‘ân-ı Kerim Meali, Tuva Yayınları, İstanbul 2008, s.207.
- YENİTERZİ, Emine, Divan Şiirinde Ölüme Dair Bazı Hususlar, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı:4, Yıl:1999.
- YILDIRIM, Fatih, Mehmet Nâil Tuman ve Tuhfe-i Nâilî’si- İnceleme-Metin-İndeks Sayfa 101-200, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, Dan. Sadık Erdem, Balıkesir 2009.
- YILDIZ, Alim, “Divan Edebiyatında Fenâyî Mahlaslı Şairler”, Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi, C: VII/1, Sivas 2003.
- _____, Fenâyî Cennet Efendi Dîvânı, Cumhuriyet Üniversitesi Yayınları, Sivas 2010.
- YILMAZ, Hasan Kamil, Azîz Mahmûd Hüdâyî Hayatı Eserleri Tarîkatı, Erkam Yayınları, İstanbul 2011.
- _____, “Sempozyum Açılış Konferansı Metni”, Uluslararası Aziz Mahmud Hüdâyî Sempozyumu (23-25 Mayıs 2005) Bildiriler, Üsküdar Belediye Başkanlığı Üsküdar Araştırmalar Merkezi Yayınları, C.I-II, İstanbul 2006.
- YILMAZ, Kadriye-ÇETİN, Kamile, “Rüyalar ve Niyâzî-i Mısrî’nin Ta‘bîrâtü’l-Vâkı‘ât Adlı Eserinde Rüyaların Dili” Turkish Studies International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic, Volume 2/4 Fall 2007.
- YILMAZ, Necdet, “Mustafa Efendi, Devâtî” Maddesi, Üsküdarlı Meşhurlar Ansiklopedisi, Üsküdar Belediye Başkanlığı Kültür ve Sosyal İşler Müdürlüğü Kültür Yayınları, 1.Baskı, İstanbul 2012.
- _____, Osmanlı Toplumunda Tasavvuf Sûfiler, Devlet ve Ulemâ, Osmanlı Araştırmaları Vakfı Yayınları, İstanbul 2001.

Turkish Studies

International Periodical For the Languages, Literature and History of Turkish or Turkic
Volume 8/4 Spring 2013

